

A barikád két oldalán...

Szociáldemokrata „figyelők” és megfigyelték

II. rész

A szociáldemokrata ügynökök nyomába szegődve, vizsgálódásaim során a „barikádharok” történetéhez egyre több adalék birtokába jutottam.¹ Egyelőre azonban nem találtam megnyugtató, kielégítő választ arra, hogy miként váltak az egykor szilárd elvi és politikai elkötelezettséggel, emberi erényekkel rendelkező párttagok egy kegyetlen államgépezet kiszolgálóivá. Talán félelemből, gyávaságból vagy karrierizmusból vállalták e megalázó tevékenységet...?

A forrásokból fény derül a beszerzés fortélyaira, az ügynökké válás körülményeire, az elvégzendő feladatokra, de kevés tudható meg az állambiztonsági szerveknek dolgozó egyén motivációjáról, politikai, anyagi vagy családi indíttatásáról, megfontolásairól. Hasonlóképpen arról is, hogy a politikai rendőrség megalégedésére végzett, kitűnőnek minősített teljesítményekkel hány és hány emberi sorsot pecsételtek meg, s hány személyt juttattak ártatlanul az igazságszolgáltatás hírhedt büntető intézményeibe, hány család és hány emberi kapcsolat, barátság ment tönkre közreműködésükkel. Miközben kétszínű játékokkal, alakoskodással, fondorlatossággal barátságot színelve, jó és hasznos tanácsokat osztogatva, beférkőzve volt elvarátaik bizalmába, s megszerelve tőlük féltett titkaikat, politikai terveiket, elképzeléseiket minden bizonnyal maguk is sérültek, torzult jellemük, feladva emberi méltóságukat árulóvá lettek.

Ritkán, de tetten érhető az ügynöki jelentésekben egyik másik idős, beteg egykori neves szociáldemokrata vezető iránt őszintének ható tisztelet, megbecsülés, betegségük, elesettségük miatti sajnálat. Kár, hogy ezek az érzések sem mindig önzetlenek. Hiszen a majdnem teljesen vak Kertész Miklós bécsi utazásához kísérőnek ajánlkozó „Boros” hátsó célja az volt, hogy Kertész társaságában az emigrációról közvetlenül értékes információkhoz jusson. Talán igazi együttérzés motiválta az ügynököt, amikor a súlyos beteg, ágyhoz kötött Igaz Mária számára látogatókat toborzott barátinak álcázott ismeretségi köréből. Bizonyára „Szepesit” is motiválhatta egyfajta emberiség, az anyagi nehézségekkel küzdő, segítségre szoruló volt párttársai iránti aggodalma, amikor hosszabb külföldi tartózkodása során a kintről küldendő segélyek ügyében exponálta magát. Igaz, az ezzel kapcsolatos megbeszélések alkalmával igyekezett felderíteni a hazai és az emigráns szociáldemokraták kapcsolatait. Talán a szociáldemokrata ügynöki gárdának a történettudomány köszönheti a legtöbbet, hiszen jelentéseikben számos olyan adat, tény, információ lelhető fel, amely a tudomány fehér foltjainak csökkentéséhez is hozzájárulhat.

Egy univerzális ügynök

„Szepesi Sándor”² Pusztai (eredetileg Pucsk) László 36 évesen, 1957. május 2-án lépett az állambiztonsági szervek szolgálatába. Beszerzését terhelő adatok alapján Szabó István rendőr hadnagy végezte Miskolcon. Az ügynök 1945-től volt tagja a Szociáldemokrata Pártnak (SZDP), s az ifjúsági szervezet Borsod megyei titkáráként tevékenykedett. Három évvel később jobboldalinak minősített nézetei miatt a pártból kizárták, majd 1950 augusztusában a miskolci szociáldemokrata pártvezetők – Virág Sándor és társai – koncepció perének egyik vádlottjaként több évi börtönre ítélték.³ Az 1954-ben elkezdődő rehabilitációs eljárások következtében őt is szabadlábra helyezték. A néhány éves aktív politikai előélete során szociáldemokrata berkekben kellő tájékozottságra tett szert, és később jól hasznosítható elvaráti kapcsolatokat létesített. Mindezek figyelembevételével dönthettek beszerzéséről, remélve, hogy jobboldali

szociáldemokratákról sok értékes információt bocsát majd a politikai rendőrség rendelkezésére.

Eleinte Borsod-Abaúj-Zemplén megye, de elsősorban szülővárosa, Miskolc egykori szociáldemokrata funkcionáriusairól készültek jelentései. Majd a Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom (SZIM) azon megyei és fővárosi vezetőiről kértek tőle információkat, akikkel emigrálásuk előtt közelebbi kapcsolatban volt. Később lakhely- és munkahely-változtatással új megfigyelési terepeket is kapott. Feladatai közé tartozott itthon és az emigrációban élő jobboldali szociáldemokrata vezéregyéniségek bizalmába férkőzni, és politikai nézeteik formálódásáról, terveikről, kapcsolataikról pontos információkat szolgáltatni tartótisztjei számára.

Első feladatként jelentést kellett készítenie arról, hogy a helyi szociáldemokraták körében milyen szervezési elgondolások voltak az „ellenforradalom” leverése előtt és után.⁴ Majd az egyes egykori, jelentős borsodi funkcionáriusok jellemzésére, kapcsolataik felderítésére, politikai nézeteik megismerésére kapott utasítást. Ezzel egyidejűleg a saját elvbarátairól, volt munkatársairól, politikus ismerőseiről is kellett megadott szempontok figyelembevételével jelentést készítenie. A megfigyelendő célszemélyek kijelöléséhez és velük a kapcsolatfelvételhez jó támpontot adott „Szepesi” 1957. augusztusi jelentése, amely a megye volt szociáldemokrata tisztségviselőinek (összesen 49 személynek, köztük saját magának is) korábbi beosztásáról és a forradalom utáni lakhelyéről, munkaadójáról, társadalmi státuszáról tájékoztat.⁵ Ezt követően került sor Virág Sándor, az SZDP volt Borsod megyei titkára helyi, vidéki és fővárosi kapcsolatainak feltérképezésére s többszöri találkozás során politikai helyzetértékelésének megismerésére. A jelentésekből kiderül, hogy Virág – 1950-ben az első koncepciók per, az úgynevezett „üzemek” elsőrendű vádlottja – igen kiterjedt ismeretségi körrel rendelkezett. Gyakran felkereste Budapesten egykori börtöntársait, Révész Andrást az 1956-ban újjáalakult SZDP főtitkárhelyettesét, Kertész Miklóst, a nagy tiszteletben álló, volt szakszervezeti és pártfunkcionáriust, egykori fővárosi törvényhatósági bizottsági tagot, parlamenti képviselőt, Ivanics Istvánt, a csepeli üzemi bizottság volt elnökét, a „vasas per” egyik elítéltjét, valamint Zentai Vilmost, a koalíciós idők honvédelmi államtitkárát. Baráti viszonyban állt kevésbé jelentős tisztséget viselt egri és ózdi harcostársaival is, Okos Miklóssal, Petykó Rudolfal, a később Svájcba emigrált Tamás Józseffel, de igaz barátság fűzte Veres Péter íróhoz is.⁶ Az ügynökkel találkozáskor Virág főként magántermészetű dolgokról, családi ügyekről beszélt, politikai kérdésekről csak ritkán nyilvánított véleményt. Azt azonban kifejezésre juttatta: bízik az SZDP jövőjében, reméli, hogy lesz helyi pártjuknak a honi politikai palettán.⁷ Később a „Szepesi” készítette jellemrajzból megtudható, hogy Virág megrögzött szociáldemokrata maradt, Kéthly Anna és Szélig Imre híveként ellenezte a kommunistákkal való együttműködést, elítélte a két párt úgynevezett egyesülését. Annak ellenére, hogy autodidakta módon rendszeresen képezte magát, olvasta a népi írók és egyes polgári filozófusok műveit, az ügynök megítélése szerint világszemlélete zavaros, „konstruktív politikai ítélőképességre alkalmatlan” volt.⁸

Virág vádlott társai: Kormos Vilmos, a helyi ifjúsági mozgalom korábbi vezetője, Juhász István, a miskolci pártszervezet volt elnöke és Tasnádi Sándor, az SZDP mezőcsáti járási titkára is az elsősorban megfigyelendők között szerepelt. Juhász István személye azonban nemcsak mint a Virág-féle per 15 évi börtönre ítéltje került az állambiztonsági szervek érdeklődési körébe, hanem az ügynök kapcsolatainak megismerését is célozta. Mivel „Szepesi” gyermekkorától ismerte őt, aki már az 1920-as évek elején aktív tagja volt az MSZDP (akkor: Magyarországi Szociáldemokrata Párt) miskolci szervezetének, 1945 után pártelnök, rövid ideig helyettes rendőrkapitány, városi törvényhatósági bizottsági tag, parlamenti képviselő lett. Mivel a Kéthly–Szélig-vonal híveként ő is ellenezte a két párt egyesülését, 1948-ban kizárták a pártból, majd szembefordult régi barátjával, harcostársával, a kommunistákkal szimpatizáló Rónai Sándorral, akit az egyesülési kongresszuson a Magyar Dolgozók Párja (MDP) Központi Vezetőségének tagjává is megválasztották. Juhász a börtönévei alatt kötött barátságot két jeles fővárosi

párttársával, Kelemen Gyulával és Jancsecz Imrével. Szívélyes barátság és politikai elvi azonosság fűzte Virág Sándorhoz. Az 1960-as évek elején ismét fontossá és érdekessé vált személye, ugyanis a politikai rendőrség tudomására jutott, hogy ő Miskolcon a „központi góca az SZDP illegációnak”. „Szepesi” ekkoriban készült jelentéseiből megtudható, hogy Juhász igen tájékozott volt megyéje szociáldemokratáinak helyzetéről, élet- és munkakörülményeiről, politikai nézeteik alakulásáról. Többségükkel szoros kapcsolatban állt. A személyes találkozáskor az is kiderült, hogy saját nézeteit is némiképpen revideálta, mérséklődött kommunistaellenessége, korrektnek és becsületesnek tartotta a nagypolitika célkitűzéseit, amelyek – szerinte is – a „dolgozók érdekeit szolgálják”. Egyébként politikával nem kívánt foglalkozni, egy kamarakórus tagjaként járta az országot. A róla készült ügynöki jellemrajz minden barátinak és szeretetteljesnek látszó viszonyuk ellenére nem éppen hízelgő. „Szepesi” ideológiailag képzetlen, hiányos általános műveltségű, tehetségtelen, goromba egyénnek tartotta.⁹

A Kormos Vilmossal való foglalkozást több tényező is motiválta. Ő ugyanis nemcsak mint egykori jobboldalinak minősített szociáldemokrata vezető s az ismét letartóztatott Tasnádi „pártfogója”, hanem mint újrabszervezendő „kizárt hálózati személy” vált fontossá az állambiztonság számára. Ez utóbbi terv realizálásával az ügynök tartótisztje minden bizonnyal a forradalom alatt és után megcsappant ügynöklétszám feltöltéséhez akart hozzájárulni, valamint Kormos emigrált barátja (Láng Lajos) révén remélt információkhoz jutni a kint élő szociáldemokratákról. Továbbá úgy vélte, hogy „*az esetlegesen beinduló kémkedést rajta [azaz Kormoson] keresztül ellenőrizni lehet*”.¹⁰ Kormos újbóli beszerzését előkészítendő kellett az ügynöknek környezettanulmányt, valamint jellemzést készíteni róla, és megtudni, kiket keres fel Budapesten Tasnádi ügyének tisztázása érdekében. Kormos és a szociáldemokrácia kapcsolata ifjúkorában kezdődött, eljárt a pártszervezeti kirándulásokra, különböző rendezvényekre, de aktívan a pártmunkában csak 1945 óta vett részt. Elsősorban az ifjúsági mozgalomban tevékenykedett, előadásokat tartott, szemináriumokat vezetett. 1948-ban belépett az MDP-be, s a MÁV-műhely pártszervezetének vezetőségi tagja lett. Műveltsége átlagos, elméleti és politikai nézetei kiforrotlanok, megnyilatkozásain érződnek a „szociáldemokratizmus nyomai”, esetenként az utópista szocialista ideológia. Egyébként igen értékes emberi tulajdonságokkal rendelkezik: becsületes, igazmondó, anyagilag megbízható, bár „elégé szenzibilis” – jegyezte le róla az ügynök.¹¹

„Szepesi” jelentései, illetve tartótisztjének megjegyzései, értékelései, intézkedései sok érdekes adalékkal szolgálnak Borsod megye egyes szociáldemokrata funkcionáriusai és az állambiztonsági szervek sajátos kapcsolatához. Mráz Ferencsel, az egykori miskolci pártszervezet titkárával folytatott beszélgetés során szóba került a már disszidált Illés György neve, aki „Kiss Gyula” fedőnéven állítólag valótlan történeteket, hamis adatokat szolgáltatott Mrázról, amelyeket az érintett maga is olvasott. Egyébként nagyon felhőborítónak tartotta azt a bizalmatlanságot, ami körülvette egy ideje, s azt is, hogy állandóan megfigyelés alatt tartják.¹²

Igen figyelemreméltó a több szociáldemokratáról készült, 1958. március 6-i jelentéshez fűzött tartótisztji értékelés. Megtudható belőle, hogy a megfigyelt személyek között akadnak olyanok, akik már korábban is kapcsolatban álltak az állambiztonsági szervekkel, mint például Halász Károly volt pártvezetőségi tag, vagy a már említett Kormos Vilmos. Másokat éppen most szándékoztak megnyerni ügynöki munkára. Például Weiberger Ferencet és Freiberger Mátyásné. Az előző személlyel kapcsolatos utasítás: „*értékelni kell hazafias alapon történő szervezésre*”; az utóbbit „*tanulmányozás céljából ki lehetne hallgatni, és kompromittáló adatokat lehetne gyűjteni rá*”. (Freiberger né ugyanis jelen volt 1956-ban az SZDP újjászervezésénél Virág és Juhász társaságában.) Beszervezése azonban előrehaladott kora miatt megfontolandónak látszott. Simon Gábor a forradalom alatt csak eszmei irányító volt, szociáldemokrata lapnál dolgozott, ám Szabó István rendőr hadnagy megítélése szerint „*nem maradhat szabadlábban, mert vagy be kell szervezni, vagy ki kell tiltani Miskolcra*”. Beszervezése esetén Virág Sándor és egyes „ellenforradalmárok” megfigyelésére tervezte ráállítani.

Szabó úgy vélte, a feladatokat műveltsége és diplomata végzettsége révén minden bizonnyal sikeresen tudná elvégezni. Beszervezéséhez kompromittáló adatokat 1956-os ténykedése szolgáltatathatna.¹³

„Szepesi” néhány havi vidéki ügynöki ténykedése után, 1957 őszén a fővárosba költözött, de továbbra is szem előtt tartotta miskolci barátait, figyelemmel kísérte sorsuk alakulását, politikai ténykedéseiket. Több alkalommal személyesen is felkereste őket, és esetenként jelentett róluk. Így szerzett tudomást – többek között – arról, hogy Kormos határozottan közeledik az MSZMP-hez, és szorgalmazza párttagságának rendezését, mivel a forradalom előtt tagja volt az MDP-nek. Tőle tudta meg, hogy Tasnádi egyre lojálisabb a rendszerhez, Virág pedig istenhívő lett.¹⁴

Budapesten „Szepesi” új feladata az itthon, majd az emigrációban élő egykori jelentős szociáldemokrata vezetők megfigyelése lett. Kiterjedt ismeretségi köre, jó kapcsolatteremtő és kapcsolattartó képessége, bizalomkeltő modora, megbízhatósága egyaránt alkalmassá tette mind a hazai, mind a külföldi terepen végzendő ügynöki munkára. A Kéthly Annával való találkozás gondolata már 1957 őszén felmerült, szóba került kiutaztatása Bécsbe, de hosszabb kint-tartózkodásra a brüsszeli világkiállítás idején került sor 1958-ban. Az ügynök családi körülményei – felesége és két kiskorú gyermeke – miatt a disszidálás veszélyével nem kellett számolni a hatóságoknak.¹⁵

A politikai rendőrség igényt tartott arra is, hogy „Szepesi” az ifjúsági mozgalombeli korábbi kapcsolatairól is számot adjon. Ezért készült 1958 májusában sorozatjelentés egykori SZIM-vezetőkről. A szóban forgó személyek mindegyike 1945 előtt már SZDP-tag volt, 1945 után fontos párt- és állami tisztséget töltött be, többségük a polgári demokrácia hívének vallotta magát, kommunistaellenes nézeteket képviselt, nem értett egyet a két párt egyesítésével. Később valamennyien a magyar szociáldemokrata emigránsok táborát gyarapították. A követendő eszmei példakép személyét látták némileg másként. Baranyai Tibor, a SZIM központi vezetőségének tagja, majd a Szakszervezeti Ifjúság- és Tanoncmozgalom (SZIT) főtitkárhelyettese, előbb Peyér Károly, utóbb Szélig Imre és Kéthly Anna híve lett,¹⁶ miként Gál Jenő, a Viharsarok egyik megyei titkára, központi vezetőségi tag is. (Bár korábban Szeder Ferenc és Takács József a szociáldemokrata földmunkásmozgalom két jeles személyiségének úgymond jobboldali nézeteivel azonosult.) Erőss Ferenc, a Zala megyei SZIM-titkár, központi vezetőségi tag voltaképpen az imént említettekhez hasonló álláspontot képviselt, de ő Peyert tekintette a párt egyetlen igazi vezéregyéniségének. Egri György, rövid ideig SZIM-főtitkár, Justus Pált és Révész Ferencet, az SZDP úgynevezett baloldalához tartozó, a két munkáspárt egyesítését helyeslő politikusokat tartotta eszmei társnak, bár neki voltak fenntartásai a fúziót illetően.¹⁷ A Bán Antal – Kéthly Anna – Szélig Imre-vonal legismertebb és legmarkánsabb híve Bölcsföldi Andor volt, aki Egri követte a SZIM-főtitkári székben, emellett tagja volt a párt vezetőségének, de fúzióellenessége miatt 1948-ban kizárták. Ekkor legális úton családjával együtt elhagyta az országot.¹⁸

Miután a politikai rendőrség 1957/1958 fordulóján tervbe vette Marczali (Rákosi) László és Lénárt Imre koncepciók perben elítélt rendőrtisztek beszervezését, „Szepesi” feladatköre tovább bővült. Tanulmányoznia kellett mindkét személy politikai előéletét, a kiszabadulásuk után a civil életbe való bekapcsolódásukat, baráti kapcsolataikat, a hivatalos állami és pártvezetéshez való viszonyukat, kül- és belpolitikai kérdésekről alkotott véleményüket, világnézetükben bekövetkezett esetleges változásokat. 1945 után mindkettőjük vezető beosztásban dolgozott a Belügyminisztériumban. Marczali ekkor még Rákosi néven szerepelt (nevét 1956-ban változtatta meg). 1948-ban belépett az MDP-be, de 1956-ban részt vett az SZDP újjászervezésében. Munkahelyi és baráti kapcsolatban állt Balassa Gyula országos rendőrfőkapitánnyal, az egykori vádlott-társak közül Benjámin Olivérrel, Lénárt Imrével, továbbá Szűcs Andrással és Révész Andrással (bár vele az utóbbi időben a viszonya megromlott, Révészt merevnek, nézeteit elavultak tartotta), valamint Rónai Sándorral. Szepesi az egyik 1957. decemberi jelentésében Marczalit képzett, nagy műveltséggel rendelkező, puritán, polgári konvenciók nélküli

emberként jellemezte, aki nem ellensége a rendszernek, de vannak fenntartásai. Ebbéli nézeteit az ügynök így összegezte: „...őszintén hisz a munkásosztály vezető szerepében, demokrata, de a népi demokráciát nem tartja egészséges formának, mert a személyiségeket teljesen kikapcsolja, elszűrki, az egészséges kritikai szellemet megöli, és szolgálékivé teszi a társadalmat.”¹⁹ Az első személyes találkozás alkalmával a tüdőbeteg Marczali az 1956-os eseményeket követő megtorlások nyugtalanító következményeiről és az SZDP illegális „pártvezetőségesdi játékának” értelmetlenségéről beszélt. Kijelentette, hogy ő semmiféle magas közfunkciót nem lesz hajlandó vállalni. Máskor a politikai vezetést őszintétlenséggel vádolta, s ezzel magyarázta az MSZMP-vel szemben megnyilvánuló bizalmatlanságot és a saját aggályait. *„E miatt van nekem is etikai gátlásom, ezért vagyok képtelen tevékenyen bekapcsolódni a politikai életbe”* – jegyezte meg a téma kapcsán.²⁰ Annak ellenére, hogy Marczali kritikusabbá vált a kormánnyal szemben – mint ez utóbbi jelentésből is kitűnik –, Mátéka Sándor rendőr hadnagy úgy rendelkezett, hogy beszerzése érdekében továbbra is foglalkozni kell vele, és tanulmányozni kell lakását a „technika beszerzése” céljából. Továbbá úgy döntött, hogy „Szepesi” mellé párhuzamos ügynökként Marczali megfigyelésére „Vermes”-t is be fogják állítani.²¹ Hogy végül sikerült-e beszerezni, s a szociáldemokratákkal kapcsolatos „bomlasztási tervben felhasználni”, arról a dokumentumok alapján egyértelmű válasz nem adható, csupán feltételezhető, hogy nem.²² Ugyanis „Szepesi” még évekig készítette találkozásaikról a jelentést, de érdemi információkat nem szolgáltatott róla. Köztük a beszédtema általában Marczali egészségi állapota, munkakörülményei, a gazdasági helyzet, néhány aktuális politikai kérdés volt.²³ Egyébként a későbbiekben Marczali alaposan revideálta a rendszerrel és a politikai szerepléssel, illetve közfunkció-vállalással kapcsolatos álláspontját. 1963-ban belépett az MSZMP-be, néhány hónappal később, 1964 januárjában kinevezték a Medicina Könyvkiadó igazgatójává, majd 1970 és 1971 között a Művelődésügyi Minisztérium kiadói főigazgatója volt. Ezt követően nyugdíjazásáig, 1980-ig kulturális miniszter-helyettesi tisztelet töltött be. Elképzelhető, hogy a kulturális élet területén betöltött magas tisztségeinek szerepe lehetett abban, hogy a beszerzésétől végül eltekintettek.²⁴

A Lénárt Imréről készült jelentésekhez fűzött tartótiszti bejegyzésekből kiderült, hogy a megfigyelt személy már a forradalom előtt a politikai rendőrség ügynöke volt. Mátéka rendőr hadnagy két verziót említ az ügynöki ténykedésének megszűntéről. Az 1958. február 10-én kelt jelentésnél ez szerepel: „ügynökünk volt”, de kizárták, mert nemigen dolgozott. Alig egy hónappal később a vele kapcsolatos bejegyzése a következő: *„Lénárt Imre, aki ügynökünk, csupán a kapcsolat maradt meg vele, mivel az ellenforradalom után megtagadta a munkát.”* E két, különböző tartalmú megállapításból nem derül ki pontosan Lénárt korábbi ügynöki múltjának sem a kezdete, sem a vége. Annyi mindenesetre bizonyos: javaslat készült a vele való kapcsolat újbóli felvételére. Ugyanis „Szepesi” jelentéséből kitűnik: revideálta egyes kérdésekkel kapcsolatos álláspontját; megmutatkozott ez például a rendszer iránti lojalitásában. Habár ragaszkodik szociáldemokrata mivoltához, tudomásul veszi, hogy munkahelyén, ahol megbecsülik, és jól érzi magát, „megrögzött szocdemnek” könyvelték el. Nem ítéli el az egykori párttársai közül azokat, akik tisztséget vállaltak (például Kisházi Ödön, Vas [Witteg] Miklós vagy Balassa Gyula).²⁵ Ő azonban minden funkciótól és az MSZMP-tagságtól mereven elzárkózott. Számolt a rendszer stabilitásával, de úgy vélte, hosszú távon az egyén érvényesülését a kommunista párthoz való viszonya, nem pedig képzettsége és rátermettsége fogja eldönteni.²⁶ A vele folytatott beszélgetésekkor kifejtett nézeteit figyelembe véve aligha képzelhető el, hogy újra beállt volna az állambiztonsági szervek szolgálatába.

Viszont gyors és sikeres volt Szűcs András beszerzése. Ries Istvánnak, a koalíciós idők igazságügyi miniszterének a titkára, majd 1950 őszén a Kálmán József és társai koncepció monstre per huszadrendű vádlottja volt. Már a váci börtönévei alatt vamzer, azaz besúgó lett – tudható meg a Révész Andrással 1986-ban készült interjúból. Akkori döntése – Révész szerint – részben érthető, mivel azt családja iránti szeretete és

aggodalma motiválhatta, ezért tettei inkább emberi tragédiának, mint becstelenségnek tekinthetők.²⁷ Más volt a helyzet 1958 tavaszán, amikor ismét bekerült a politikai rendőrség kelepchéjébe. Ugyanis gazdasági bűncselekmény elkövetésével gyanúsított felesége letartóztatását követően őt is becitálták a rendőrségre, ahonnan csak mint beszervezett ügynök távozhatott. Feladatul kapta a vele egy házban lakó Révész András figyelését. A történetekről beszámolt Révésznek, aki azonnal megszakított vele minden további érintkezést, majd gyanútlanul és bizalmasan továbbadta a hírt „Szepesinek”, aki szóbeli jelentést tett róla tartótisztjének.²⁸

Az ekkoriban beszervezésre kiszemelt, „Szepesi” látókörébe tartozó szociáldemokraták között szerepelt még Nyéki László csepeli pártfunkcionárius is, akivel lojálisnak tűnő megnyilatkozásai, valamint az úgynevezett „vörös övezet” (Pesterzsébet, Újpest, Pestlőrinc) dolgozóival való szoros kapcsolatai matt tartották szükségesnek a foglalkozást „tanulmányozás céljából”.²⁹ Az ügy fejleményeiről dokumentum „Szepesi” egyik munka dossziéjában sem található.

Ez idő tájt elvétele, azaz utasításra készült még egy-két neves szociáldemokrata vezetőről, például Kelemen Gyuláról, az 1956-ban újjászervezett SZDP főtitkáráról, Ivanics Istvánról, a csepeli szakszervezeti funkcionáriusról, egy-egy jelentés, azonban a velük való rendszeres kapcsolattartás nem tartozott „Szepesi” foglalkozási körébe. Elsősorban az emigrációval kapcsolatba hozható egykori párt- és szakszervezeti tisztségviselők – Révész András, Igaz Mária, Bölcsföldi Tibor – figyelésére kellett összpontosítania. Külföldre utaztatásai során az emigráns szociáldemokrata vezetőkre kellett koncentrálnia.

Bölcsföldi Tibor személye azt követően került a politikai rendőrség érdeklődési körébe, hogy „Szepesi” több hónapos brüsszeli tartózkodása során a szociáldemokrata emigrációról szerzett sok értékes információval és jól hasznosítható tapasztalattal hazatért. Ugyanis Bölcsföldi Londonban élő fivére az 1948-ban megszerveződött MSZDP Emigrációban elnevezésű szervezet egyik vezéregyénisége lett, akivel „Szepesi” kint-tartózkodásakor több alkalommal személyesen is találkozott. Látszólag Bölcsföldi Andor kérése, illetve kérdésének közvetítése képezte az apropót, hogy az ügynök felkeresse a Budapesten élő, a Szakszervezetek Országos Tanácsában (SZOT) dolgozó testvérét. Az emigráns báty ugyanis arra akart választ kapni, hogy testvére miért nem disszidált 1956 után. Bölcsföldi Tibor itthon maradását a honvágtyól való félelmével indokolta, ugyanakkor közölte: nem bánta meg döntését, munkakörülményeivel, társadalmi státuszával elégedett, csak testvére emigrációbeli pártfunkciója miatt aggodalmaskodott. Egyébként a Kádár-rendszer intézkedéseit emberségesnek tartotta, de nem helyeselte a proletárdiktatúra „permanenssé” tételét. Magát megrögzött szociáldemokratának vallotta. A vele való találkozások titkosszolgálati célja további információszerezés az úgynevezett „újpesti frakció”³⁰ (amelyhez ő is tartozott) tevékenységéről, ezenkívül az emigrációval kapcsolatos távlati terv realizálásának előkészítése. Ez utóbbiról az 1959. június 15-i jelentéshez fűzött tartótisztai megjegyzés árulkodik: *„Bölcsföldi Tiborral a II/3. osztállyal operatív célból foglalkozunk. A későbbiekben támadólagos elhárítás vonalán kívánnánk felhasználni. Konkrétan rajta keresztül bátyját, Bölcsföldi Andort vissza akarjuk vonultatni a politikai élettől, ezzel elérjük a Kéthly-féle szociáldemokrata párt egységének dezorganizálását.”* A terv kivitelezésére – a róla készült addigi jelentések alapján – Mátéka Sándor rendőr hadnagy Bölcsföldi Tibort alkalmasnak tartotta, mivel kiderült, hogy az MSZMP irányvonalával lényegében egyetért, és ő is azt szeretné, ha fivére mielőbb megválna politikai tisztségétől, és visszatérne eredeti szakmájához, a szerszámkészítő lakatosságához.³¹ „Szepesi” remélte, hogy néhány találkozás után sikerül Bölcsföldit meggyőzni, hogy tegyen lépéseket testvére hazatérése érdekében. Ezáltal alaposan meggyengítené az emigrációt, mivel megüresedett posztjára alkalmas személlyel odakint nem rendelkeznek. Az ekkorra már emigrációs berekben járatossá vált ügynök azonban tartott attól, hogy Szélig Imre, az MSZDP Emigrációban szervezet főtitkára megakadályozná az akciót. Ezért is tartotta volna szerencsésnek, ha Bölcsföldi

Tibor kiutazna bátyjához, és személyesen beszélné rá a hazatérésre, bár ő elvben nem zárkózott el a külhoni találkozástól, de az útlevélkérelem benyújtásáig sem jutott el.³²

Hogy milyen körülmények, politikai megfontolások motiválhatták a Bölcsföldi testvérek sorsának alakulását, ma már nehéz lenne rekonstruálni. Az azonban tény, hogy az emigráns fivér nem hagyta cserben kinti társait, 1966-ban az elhunyt Szélig örökébe lépett, majd még évtizedekig további fontos nemzetközi szintű politikai tisztségeket is betöltött.³³ Az itthon élő és itthon boldogulni akaró testvért 1960 januárjában párttagságának rendezése foglalkoztatta, s erről a „Szepesivel” folytatott társalgás közben kijelentette: *„ott van a helyem az MSZMP-ben, [mivel] a munkásosztályhoz tartozom”*. A jelentést értékelő rendőrtiszt szerint Bölcsföldi reálisan látja a politikai helyzetet, magatartása *„egyre pozitívabbnak mondható”*, és személyével továbbra is a II/3. osztállyal közösen operatív eszközökkel kívánnak foglalkozni.³⁴ Ám a *„foglalkozás”* mikéntjére és eredményére utaló dokumentumok *„Szepesi”* anyagában nem találhatók.

Az ügynököt és Igaz Máriát a sorsközösség hozta látszólag közös politikai platformra. Mindketten koncepciók per áldozatai voltak, a váci börtönben töltött évek tapasztalatait, tanulságait ki-ki a maga módján dolgozta fel. Egyikük hű maradt a szociáldemokrata elvekhez, s kiszabadulása után megbélyegezve és áldozatként próbált beilleszkedni a megváltozott politikai milióbe. Másikuk elfogadta a rendszer kínálta egzisztenciális mentőövet, s mint ügynök egykori párttársai tiszteletét kihasználva, bizalmukkal visszaélve vált elvbarátai árulójává. A szabadrálbra kerülés és a forradalom leverése utáni első találkozásukra 1957 novemberében került sor. *„Szepesi”* lakáskeresés, illetve külföldi gyógyszer megszerzése ürügyén látogatta meg Igaz Máriát, az illegális pártvezetőség tagját, aki a maga közlékeny modorában tájékozta az SZDP egyes vezetőivel való találkozásáról, az ott szóba hozott témákról, továbbá az emigrációval kapcsolatos, hozzá eljutott hírekről. Így az ügynök pontos információkhoz jutott a pártvezetőség összejöveleiről, a Vas (Witteg) Miklós és Bölcsföldi Tibor SZOT-beli funkcióvállalását elítélő vezetőségi állásfoglalásról, a Kéthly Annától kapott levélről és Igaz Mária azzal kapcsolatos véleményéről. Ő ugyanis helytelenítette Kéthly egyik-másik nyilatkozatát, Benjámín Olivérrel és Havas Gáborral való szoros munkakapcsolatát, mivel értelmetlennek tartotta őket posztjuk betöltésére. Igaz Mária az ügynök tudomására hozta, hogy a megváltozott körülmények ellenére hű maradt a szociáldemokrata elvekhez. Egyébként büszkén citálta azokat a szavakat, amelyeket Kéthly Anna – állítólag – külföldre távozásakor búcsúzóul neki mondott: *„Mária, Rád bízom a pártot, mert tudom, hogy józan higgadtságoddal nem fogod hagyni, hogy kalandos útra térjen a párt vezetése.”*³⁵ Megjegyzendő, hogy ezt az állítást azonban semmi más dokumentum nem támasztja alá.

A politikai rendőrség tudomására jutott egyéb információkból és e jelentésből az ügynök tartótisztje arra a következtetésre jutott, hogy Igaz Máriának szerepe van a hazai pártvezetés és az emigráció közötti illegális kapcsolat megszervezésében, s feltételezte, hogy ebben Révész András is részt vesz. Ezért utasította *„Szepesit”*, hogy derítse ki, milyen kapcsolat van közöttük. Az ügynök megtudta, nem felhőtlen a viszonyuk. Találkozásaik alaposan megritkultak, Igaz Mária szerint Révész nagyon zárkózott lett, és nem fogad senkit a lakásán, sőt telefonon is alig érintkezik valakivel, őt sem igen hívja.³⁶ Őt azonban a régi elvbarátok gyakran felkeresik, maga is eljár különböző politikai találkozókra, amelyeken olykor a volt koalíciós pártok tagjaival is találkozik, s így jól informált azok vezetőinek rendszeres összejöveleiről is. Nehezményezte, hogy pártja nem szervez hasonló rendezvényeket, s úgy vélte, ezért felkészületlenül érheti egy esetlegesen bekövetkező komoly politikai fordulat. A felelősség – szerinte – elsősorban Révészt terheli, de vétkesnek tartja Kelemen Gyulát is, aki *„dölyfös és konok”*, vezetésre alkalmatlan.³⁷

Később *„Szepesi”* azt is feladatul kapta, hogy tudakolja meg Igaz Máriától külföldi kapcsolatait, ismerje meg az emigrációból részére érkező híreket és azok közvetítőit. Így derült ki, hogy Kéthly Annáról a hírhozó a húga, Erzsébet, aki Igaz Máriát rendszeresen

felkeresi. Egy rabtársa él külföldön, akinek „Szepesivel” szeretne majd üzenetet küldeni. Más egyéb hasznosítható információhoz azonban nem sikerült jutnia. Pedig az ügynök szerint ha Igaz Máriának érdemleges külföldi kapcsolatai lennének, bizonyára megemlítette volna, mivel társalgásuk igen barátságos és közvetlen légkörben zajlott.³⁸ Tény, hogy Igaz Mária teljes bizalommal volt megfigyelője iránt. Hiszen vele üzent Révésznek, hogy aktivizálja magát a szociáldemokraták összefogása érdekében, és ne csak a polgári pártok képviselőivel keresse a kontaktust. Neki panaszolta el, hogy hónapokig minden lépését követték. Ám arról nem volt tudomása, vagy csak nem beszélt róla, hogy telefonját 1959 tavaszától rendszeresen lehallgatták, sőt már akkor javasolták „külső figyelését is”.³⁹

„Szepesinek” az Igaz Mária és Révész-kapcsolatai közötti találkozások csökkentésére, a lakásán történő diskurzusok beszüntetésére vonatkozó tájékoztatása a valóságban nemigen igazolódott. Noha a párthívekkel a találkozások – Révész szerint is – ritkultak, és többnyire nyilvános helyen bonyolódtak. „Szepesivel” azonban más volt a helyzet. Őt ugyanis Révész legtöbbször otthonában fogadta, csak elvétve találkoztak a munkahelyén vagy valamilyen nyilvános helyen. A lakáson történt találkozások Révész teljes bizalmáról árulkodtak, a politikai rendőrség számára így lényegesen kedvezőbb körülmény teremtődött az operatív munkához, a megfigyelés tökéletesítését célzó technika, a telefon, illetve a szoba lehallgatására szolgáló eszközök (a 3/a és a 3/e) beszereléséhez. A beszélgetéseket rögzítő hanganyag alkalmas volt az ügynök ellenőrzésére, az utasításban kapott feladat teljesítésének, valamint a jelentésben foglaltak hitelességének elbírálására is.

Révész bizalmas baráti kapcsolatnak hitte viszonyukat, ezért őszintén beszélt előtte a legtitkosabbnak tartott pártügyekről, emigrációbeli kapcsolatairól, magánéleti gondjairól, családi és anyagi problémáiról. Nyíltan hangoztatta a politikai rendszerrel kapcsolatos fenntartásait, véleményét egyes kül- és belpolitikai kérdésekről, nemegyszer ő kezdeményezte találkozásukat. Gyakran panaszkodott a megfigyelések okozta kellemetlenségei és sérelmei miatt. Egyébként meglepő és érthetetlen, hogy miért nem ismerte fel, még csak nem is sejtette, hogy közvetlen környezetében kik azok, akik mint volt szociáldemokraták most a politikai rendőrség ügynökeiként keresik a „barátságát” (pl. „Szepesi”, „Boros”, „Ferenc” stb.). A művelt, intelligens, tapasztalt pártvezető – úgy tűnik – híján volt az emberismeretnek, vagy a barátának álcázott ügynök volt túl ügyes és rafinált. Szinte hihetetlen, hogy sem akkor, sem évtizedekkel később nem szerzett tudomást (vagy nem beszélt róla) az 1956 után egy ideig mellette titkárként dolgozó ifjú Király Géza („Ferenc”, illetve „Kristály”) vagy leányának első férje, Máté Iván („Keszthelyi Pál”) ügynöki ténykedéséről. Királyról még az 1986-ban készült interjú alkalmával is azt nyilatkozta, hogy „nagyon jellemes, korrekt, jó szociáldemokrata maradt”, aki „minden pártmunkára kiválóan alkalmas”. Hibája – szerinte – csak az, hogy nem tud nyelveket, és egészségügyi problémái vannak.⁴⁰ Mátéról közel sem volt hasonló jó véleménye, egyrészt az 1958-ban megjelent, jobboldali szociáldemokratákat becsmérlő újságcikke miatt, másrészt mert leányát féltette a nálánál majdnem húsz évvel idősebb újságíróval kötendő házasságtól. A pár hónap után felbomlott házasság hírére Révész a Bécsbe készülő „Szepesi” révén Kéthly Annának is tudomására akarta hozni, mivel ő sem szimpatizált a férjjel és politikai megnyilatkozásaival.⁴¹ Rejtély számomra, hogy „Szepesi” miként férközött Révész bizalmába, és milyen néven mutatkozott be nála. Ugyanis az 1986-ban készült közel ezeroldalyi visszaemlékezésében „Szepesit” egyetlenegyszer említette meg – még hozzá „Pusztai nevű” fiatalemberként (helyesen: Pusztai László). Tehát még a keresztnevére sem emlékezett, vagy nem is akart?

A Révésszel folytatott beszélgetésekről általában terjedelmes és tartalmas jelentések készültek. Ezekből megismerhető a rendszerről, a politikai vezetésről s egyes intézkedésekről alkotott véleménye, a nemzetközi helyzet változásait követő eszmefuttatásai. Sok minden tudható meg az illegális SZDP szervezési, működési problémáiról, távlati terveiről, az MSZMP-hez való viszony átértékeléséről, a hazai és az emigráns pártvezetők kapcsolattartási nehézségeiről. Igen érdekes eszmecserék folytak

az ügynök és beszélgetőpartnere között az MSZMP-be belépő vagy közéleti funkciót vállaló szociáldemokraták megítéléséről. „Szepesi” a kérdésére, hogy Révész mit tenne, ha ez ügyben felkeresnék, határozott és egyértelmű választ kapott: mint egykori főtitkárhelyettes megmarad szociáldemokratának – habár meg van arról győződve, hogy rajta kívül alig több mint fél tucat neves közéleti személyiség (Németh László, Illyés Gyula és négy, meg nem nevezett szociáldemokrata) akad, aki nem hajlandó a politikai vezetéssel együttműködni. Abban az esetben, ha az SZDP újra komoly politikai tényezővé válna, véleménye szerint az MSZMP-ből visszatérők öt évig nem viselhetnének tisztséget. Lehet azonban kivételt tenni például: „...a Te esetében – mondotta – kétség kívül figyelembe jön a Kéthlyvel és velem való bensőséges kapcsolatod.”⁴² A beszélgetések alkalmával kiderült, hogy Révész figyelemmel kísérte a szociáldemokraták megnyerésére, aktivizálására irányuló hatalmi törekvéseket, és aggódva konstataulta, miként csökken a vezetésre alkalmas párttagok száma. 1960 nyarán alig húsz személyt talált alkalmasnak arra, hogy a párt vezetésében részt vegyen, de a köztük lévő viszálykodás miatt nem volt túl derűlátó az SZDP jövőjét illetően. Kelemen szerinte vezetésre alkalmatlan, ideológiája elavult, modora kellemetlen, nemigen tud vele már ő sem közös nevezőre jutni, de komoly ellentét alakult ki Kelemen és Ivanics között is. Fischer pedig kiváló építész, de nem politikus, így vezetőnek ő sem felelne meg.⁴³ Egyébként is a párt reorganizálásához, vélte, komoly tömegbázis szükségeltetne, és legalább 300 olyan kaliberű és felkészültségű szociáldemokrata, mint ő, ám jó, ha 30 van. A párt programjából „ha majd rajtam múlik, örökre kiűzöm a marxizmust” – jelentette ki egyik beszélgetésük során.⁴⁴

A Bécsbe készülő „Szepesit” megkérte, hogy az SZDP központi irodájában keresse fel „Karl Herczogot alias Oroszlán Pétert”, és tájékoztassa – többek között – a hazai párt helyzetéről. Révész az információ átadásához szükséges egyezményes titkos kellékeket (Révész nevére kiállított orvosi recept, budapesti képeslap az ő üdvözlétével) is „Szepesi” rendelkezésére bocsátotta. Révész a következő információk közlését kérte: rendszerváltás esetén Magyarországon kb. 1000 párttagra lehetne számítani. Az idősebb generáció politikai ambíciója, létszáma drasztikusan csökken. A fiatalabbak közül többen behódoltak. A jövőben csak olyan SZDP lehetne életképes, amely magyar nemzeti vonallal rendelkezik, az egyházzal nem ellenséges, és nem tekinti magát kizárólag a munkások pártjának.⁴⁵ Más alkalommal, 1962 tavaszán Révész amiatt aggodalmaskodott, hogy a szociáldemokraták közül egyre többen váltak apolitikussá, közömbössé vagy MSZMP-taggá. Alig néhányan vannak, akik hűek maradtak elveikhez, önmagán kívül Fischer Józsefet, Kertész Miklóst, Kálmán Józsefet, Erdei Istvánt (aki 1956-ban Nagy Imre és Kéthly Anna között közvetítő szerepet vállalt) sorolta ide. Kelemen esetében elbizonytalanodott, szerinte ő esetleg vállalkozna közszereplésre. Ugyanakkor számolt azzal az eshetőséggel, hogy a napirenden lévő rehabilitációs eljárások befejeztével az ismét tiszta lappal rendelkező szociáldemokraták közül sokan „fenntartás nélkül”, önként kérik majd bekapcsolásukat a társadalmi-politikai életbe.⁴⁶

A gyors ütemben lefolytatott rehabilitációs eljárások s azt követően az érintettek anyagi kártalanítása túlzott illúziókat ébresztett Révészben az SZDP közeljövőjét illetően. Gondolatait megosztotta „Szepesivel” is. Ezek szerint rövidesen bekövetkezhet, hogy pártja legálisan működjön, amit a Kéthlytől kapott üzenetben foglaltak, azaz a nemzetközi helyzet kedvező alakulása is lehetővé tenne. A saját szerepére vonatkozóan előadta: ha a rendszer vezetői kezdeményeznék a politikai életbe való aktív bekapcsolódását, válaszadás előtt konzultálna 8-10 elvbarátjával (köztük „Szepesivel” is), majd Kelemen Gyulával együtt keresnék fel az ügyben illetékes tárgyalópartnereket. Egyébként Révész már korábban sem tartotta kizártnak, hogy a kádári demokratizálási folyamat eredményeként 2-3 éven belül egy „egységes munkáspártban” minden szociáldemokrata megtalálja majd a helyét. Ám addig – hangsúlyozta – a szakszervezetekben „kell módot találni a politikai bekapcsolódásra”. Ugyanakkor figyelmeztetett, hogy közszereplést csak akkor szabad vállalni, ha módot kapnak önálló politikai cselekvésre.⁴⁷ Noha előre sejtette, hogy a szociáldemokraták sérelmeinek orvoslása után többen kérik majd felvételüket az MSZMP-be, mégis meglepte, mikor

tudomására jutott, hogy „Szepesi” is a kérelmezők között van. Révész azonban továbbra is vakon megbízott az ügynökben, és azt remélte, kapcsolatuk változatlan marad attól függetlenül, hogy a jövőben már más párthoz tartoznak. „Szepesi” viszont már egyre nehezebben viselte Révész „fennhéjázó” modorát.⁴⁸ A továbbiakban a vele folytatott megbeszélésekről készült jelentésekhez fűzött tartóiszti megjegyzések megerősítik, hogy új párttagsága ellenére Révész „Szepesi” iránti bizalma töretlen, ezért az ügynök e téren való további foglalkoztatása szükségesnek és fontosnak látszott. Ám ennek „Szepesi” munka dossziéjában nincs nyoma, az utolsó dokumentált találkozásuk 1963. július 4-én volt; az erről készült jelentésben szerepel Mátéka rendőr főhadnagy fentebb említett megjegyzése is.⁴⁹

Az aktuális kül- és belpolitikai kérdések szinte minden találkozás alkalmával szóba kerültek. Az ezekről készült jelentések alapján nyomon követhető Révész nézeteinek, állásfoglalásainak módosulása a körülmények változása következtében. Megismerhető néhány konkrét eseménnyel kapcsolatos véleménye, vagy pár ismertebb politikus tetteiről alkotott értékítélete. A nemzetközi helyzettel összefüggő állásfoglalása időközben radikálisan megváltozott. Például 1959-ben még bízott abban, hogy a nemzetközi feszültségek békés úton rendeződnek, és következményei a belpolitikában is éreztetik majd jótékony hatásukat. A későbbi társalgásaik alkalmával egyre gyakoribb téma lett a háború problémája. 1961 nyarán Révész már arra a következtetésre jutott, hogy akár egy éven belül hadiállapot alakul ki a nemzetközi politikai porondon. Megjegyezte, ő ugyan „nem kívánja a háborút”, de úgy hiszi, akik túlélik „boldog korszakban élhetnek”. A létrejövő polgári demokratikus rendszerekben pedig bizonyára meg lesz a helye az SZDP-nek is.⁵⁰

Révész belpolitikai helyzetértékeléseiben az 1960-as évek elejétől egyre több a reális elem, a kritika mellett az elismerés is helyet kap bennük. Noha úgy vélte, hogy kevés igaz híve van a rendszernek, bár sokan vannak, akik már „behódoltak”, és azok is, akik még csak tervezik, de a túlnyomó többség közömbös.⁵¹ Egyes megnyilatkozásai sokkal inkább a nagypolitika elvárásaihoz való igazodását, mintsem őszinte véleményalkotását tükrözik. 1961 őszén – többek között – így vélekedett: 1948 óta nem volt ilyen stabil a rendszer, a konszolidációs folyamat jelentős sikereket ért el (például a termelészövetkezeti rendszer kiépülésével megváltozott, javult a parasztság élet- és munkakörülménye, s ezzel együtt a rendszer iránti lojalitása is erősödött). A tanulási és művelődési lehetőségek sokak számára elérhetőbbé váltak, a börtönviszonyok egyre egészségesebbek, emberségesebbek lettek. A „vita és kritika lehetősége élő valóság lett”, demokratikusan gondolkodóvá alakította az ország lakosságát, akik nem szociáldemokraták, hanem „polgári értelemben vett demokraták” lettek.⁵² Más alkalommal elismerőleg szólt Kádár János politikai irányvonaláról, a törvényesség megszilárdulásáról, a más véleményen lévők, más nézeteket vallók iránt megnyilvánuló lojalitásról, a béke és nyugalom megteremtésére való törekvésről. Egy későbbi találkozáskor az MSZMP-ről szólva megállapította: *„...a párt legfelsőbb vezetésének magatartása 1958-tól kezdődően [...] emberséges és becsületes, de a közép- és alsóbb szintű szervekre még nem jellemző.”* A jelentéseket Agócs István rendőr őrnagy értékelte. Az elsónél elismerte Révész nyilatkozatainak pozitívumait, de kétségbe vonta őszinteségét. Az utóbbinál méltányolta a rendszer iránti lojalitását, ugyanakkor megjegyezte: *érződik rajta sértődöttsége és mellőzöttsége.*⁵³

Révész visszafogott rendszerkritikáját a rehabilitációs eljárás során tapasztaltak tovább finomították. „Szepesinek” elújságolta, mennyire meglepte az igazságszolgáltatásban használatos szokatlanul udvarias, előzékeny stílus. A koncepciók perек felülvizsgálatát a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának Különytáncsa végezte. Az összes szociáldemokrata-per elíteltjeinek ügyét Sömjén György hadbíró őrnagy tanácsa tárgyalta 1962 júliusában. Az 1956-os forradalom utáni megtorlás hírhedt „vérbírája” ezúttal feltűnően megértően és udvariasan bánt az egykori elítéltekkel. Az idős, vak Kertész Miklósnak karosszéket hozatott a tárgyalóterembe, majd intézkedett, hogy autóval vigyék haza. Különösen figyelemreméltónak tartotta Révész a bíró reakcióját a

Kéthly Anna ügyében kihallgatottak hezitálására. Zavaruk oldására kijelentette: „Kéthly Anna közismerten régi harcosa a munkásmozgalomnak és rendkívül okos asszony. A vele való ismeretséget senkinek sem kell szégyellnie.” A tárgyalás befejeztével megköszönte a megjelenést, és közölte, teljes erkölcsi, anyagi és jogi rehabilitációra lehet számítaniuk, de kérte az érintetteket, hogy az elhangzottakat diszkréten kezeljék, nem lenne szerencsés, ha a Szabad Európa Rádió híryanagába valótlán, eltorzított információk kerülnének be.⁵⁴

Korábban már szó esett arról, hogy „Szepesit” időnként a politikai rendőrség kiutaztatta Bécsbe, hogy információkat szerezzen az emigrációról. Hosszabb külföldi tartózkodásra 1958-ban a Brüsszelben megrendezett világkiállítás szolgált ürügyül, indokul pedig, hogy munkahelyén, a Belkereskedelmi Minisztériumban ő a legfiatalabb revizor, így őt könnyen tudják helyettesíteni. A hat hónapos kint-tartózkodás alatt módot biztosítottak neki arra, hogy néhányszor hazautazhasson. Remélték, hogy ezen alkalmakkor értékelhető üzeneteket, utasításokat közvetíthet a hazai pártvezetőknek, és vihet újabb közlendőket Kéthlyék számára. Az ügynök kiutazási tervében a legfontosabb feladat Kéthlyvel, az MSZDP Emigrációban elnökével és Benjáminnal, az egykori cellatárssal, az SZDP bécsi szervezete (Kulturverein) vezetőjével való találkozás megszervezése volt. Szerepelt még a felkeresendő személyek között egykori pártkapcsolatai közül Erőss Ferenc, a volt SZIM-vezető, Tamás József, korábban Miskolc járási SZDP-titkár, utóbb az MSZMP Emigrációban vezetőségi tagja, és Szélig Imre, a szervezet főtitkára. A szakszervezeti megbízotti, illetve titkári teendőket ellátó Bölcsföldi Andorral Kéthly Anna társaságában sikerült találkoznia; tőle számos értékes információt kapott az emigráció helyzetéről. „Szepesi” valamennyijükkel már régebről igen jó, szinte baráti, bizalmas viszonyban volt – Szélig kivételével, vele személyesen még nem találkozott, de remélte, ha sor kerül erre, vele is közvetlen, fesztelen beszélgetést folytathat, ami be is következett. Minden szituációban arra törekedett, hogy viselkedésével, megnyilatkozásaival rászolgáljon a beszélgetőpartner tökéletes bizalmára, és minden esetben Révész nézeteivel megegyező véleményt képviseljen, s annak megfelelően tájékoztasson a hazai párt helyzetéről, a társadalmi-gazdasági változásokról, a lakosság politikai hangulatáról.⁵⁵

Hogy „Szepesi” abszolút bizalmat élvezett az emigránsok körében azt kellőképpen bizonyítják azok a titkos információk, amelyek a birtokába jutottak. Például az egymás közötti érintkezésben használatos rejtjelek, álnevek, Magyarországra küldendő levelek, csomagok eredeti címettjének és rendeltetési helyének eltitkolását (a hatóság megtévesztését) szolgáló más nevek, címek. Ez volt a helyzet a Kéthly Erzsébet részére nővérétől érkező küldemény esetében is, így az ügynöknek megadott fals címek révén újabb lehetőség adódott a Kéthly testvérek levelezésének ellenőrzésére.⁵⁶ Kéthly Anna közvetlensége, közlékenysége és „Szepesi” óvatosságra intő szavai is jelzik, hogy Kéthlynek sejtelve sem volt a gyakori vacsoravendég, a kellemes társalkodópartner, az elvhűnek tartott barát valódi szerepéről. Bizonyára ennek köszönhető, hogy oly nyíltan beszélt az emigráció egységének problémáiról, a csoportosulások közötti viszálykodásról, a szociáldemokratákat megosztó nézeteltérésekről. Hasonló őszinteséggel szólt az anyagi nehézségekről, a működésüket politikai ellenszolgáltatás nélkül segítő nemzetközi szervezetekről, intézményekről, pártokról. Szinte tételesen beszámolt saját jövedelméről is: hogy a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége biztosít számára havi 8000–9000 belga frankot, ezenkívül az osztrák párt támogatását élvezzi, amit elsősorban a maga és vezető társai hivatalos utazásaira használ fel, az úgynevezett Kéthly-alapból⁵⁷ viszont ki kell gazdálkodni Szélig és Benjámin fizetését. A különböző nemzetközi fórumon, a testvérpártok rendezvényein való részvétel költségeit jószerével a Szocialista Internacionálé finanszírozza. E jövedelemforrások kiegészülnek még a szerzői honoráriumokkal is. Lakáshoz és berendezéséhez a belga testvérpárt közreműködésével jutott, ugyancsak az gondoskodik üdültetéséről is.⁵⁸

Kéthly lakáscímének „kiderítése” és vele történő kapcsolatfelvétel Sági Gábor közreműködésével sikerült. Sági 1957-ben emigrált Brüsszelbe, és Kéthly közvetlen köréhez tartozott. Révész ennek tudatában bocsátotta „Szepesi” rendelkezésére a régi, jó

barátja kinti elérhetőségét, bízva, hogy ezzel megkönnyíti számára a találkozást az emigráció vezéregyéniségével.⁵⁹ Kéthlyvel az első találkozásra 1958. június 5-én került sor, ekkor Sági jelenléte miatt érdemi konzultációra, hasznosítható információk beszerzésére nem adódott alkalom. Pár héttel későbbi ugyancsak közös diskurzus alkalmával a legfőbb beszédtema Nagy Imre kivégzése volt. Kéthly előadta: a rendkívül felháborító esetet szovjet utasításra végrehajtott gyilkosságnak tartja. Szükségesnek vélte, hogy tiltakozásra szólítsa fel a Szocialista Internacionálé tagállamait, és kérje, támogassák az ENSZ-ben a Magyarország kizárására vonatkozó javaslatát, sőt Nehrunak is táviratozott. Az ügyben sajtóértekezletet tartott Münchenben, nyilatkozott a Szabad Európa Rádióknak, vezércikket írt a londoni *Népszava* számára. „Szepesi” szóba hozta, hogy fontos lenne a hazai szociáldemokraták és az emigráció közötti állandó kapcsolat megszervezése, ami elől az otthoniak biztonsága érdekében Kéthly kitért, miként korábban Szélig is. Ő sem kívánta Magyarországon senki személyes szabadságát veszélyeztetni. Mindezek figyelembevételével jegyezte meg a tartótiszt, hogy ezt az ügyet nem kell erőltetni, fontosabb, hogy az ügynök minél több információt szerezzen az emigráció összetételéről, szervezeti felállításáról, anyagi erőforrásairól.⁶⁰ E feladatok teljesítése nem ütközött különösebb akadályba. Egyrészt, mert Kéthly és az őt tehermentesítő Bölcsföldi is igen közlékeny és készséges volt az emigrációval kapcsolatos kérdések megválaszolásában, másrészt – némi hezitálás után – nyíltan és őszintén beszéltek elméleti és gyakorlati problémáikról, anyai nehézségekről, egyes szervezetekkel, személyekkel kapcsolatos gondokról. Kéthly különös alaposággal számolt be különböző nemzetközi fórumokon – többek között a Magántisztviselők Nemzetközi Kongresszusán –, politikai demonstrációkon való szerepléséről (például a londoni nagygyűlésről, amelyet Nagy Imre kivégzése elleni tiltakozásul rendeztek), az őt körülvevő szívélyes légkorról. Nyíltan beszélt személyes nemzetközi kapcsolatairól, készülő tanulmányairól, amelyeket például az indiai szociáldemokrata delegáció kért tőle a magyar mezőgazdaságról, az 1945 utáni politikai viszonyokról, az 1956-os forradalomról.

A szociáldemokrata emigránsok vezető személyiségeivel – Kéthlyn kívül Széliggel, Benjáminnal, Bölcsföldivel – folytatott beszélgetések során gyakori téma volt a hazai párttársak segélyezési ügyének rendezése. „Szepesi” pontos tájékoztatást kapott a különböző nemzetközi szervezetekről, amelyekről az adományok várhatók, de azt is tudomására adták, hogy csak korlátozott anyagi forrásokat tudnak az illegális magyar párt rendelkezésére bocsátani. A korábban Révész által kijuttatott különböző listákon szereplő több száz személyből legfeljebb 15–20 részesülhet rendszeres támogatásban, elsősorban élelmiszert és ruhaneműt tartalmazó csomag formájában, a pénzbeli juttatás, noha erre is nagy szükség lenne, nemigen oldható meg. A létszám ilyen drasztikus csökkentéséért Kéthly szerint egyértelműen az önkényeskedő szakszervezeti megbízott, Havas Gábor a felelős, aki egyébként emigráns körökben elvesztette hitelét, meglehetősen kompromittálódott, mivel elterjedt róla, hogy a „bécsi magyar követség embere”.⁶¹

Az ügynök az utasításoknak megfelelően, lelkiismeretesen végezte feladatait, munkájával az állambiztonsági szervek lényegében elégedettek is voltak, bár olykor konkrétabb, bővebb információt igényeltek tőle egy-egy kérdéssel kapcsolatban. Ő viszont néhány hónap elteltével a rábízott szervezési feladatok miatt aggodalmaskodni kezdett. Úgy vélte, hogy a kinti segély-, csomag- és pénzszerzési ügyletei következtében Magyarországon egyesek ellen eljárást kezdeményezhetnek, és esetleg ő is kompromittálódhat. Tartótisztje igyekezett megnyugtatót: őt semminemű felelősség nem terheli, hiszen utasításra cselekszik.⁶² Ezt követően egyre több konkrét feladatot, „érdemi” munkát kapott: szerezzen egyre több információt az emigráció működéséről, Kéthlyről és a többi vezető funkcionáriusról, tudakolja meg pontos politikai szerepüket, munkahelyüket, tájékozódjon magánéletükről, megélhetési viszonyaikról stb. Ugyanakkor kapott precízen megfogalmazott feladatokat, megválaszolandó kérdéseket is. Például kérdezze meg Kéthlytől, hogy a már szóba került tanulmányai elkészültek-e; kezdeményezzen beszélgetést vele az ENSZ-ülésszacról; kérjen tanácsot, hogy a

küszöbönálló magyar választások alkalmával milyen magatartást tanúsítsanak az illegális SZDP tagjai. Vagy: készítsen pontos feljegyzést az emigráció anyagi bázisáról; tudakolja meg, miként készülnek kint az 1956-os forradalom évfordulójára; mik az emigráció tervei; hogyan képzeli el az emigráció egységének megteremtését; mi a véleményük a magyar kormány politikájáról.⁶³ Az ügynök hűen tolmácsolta Kéthly felé a felteendő kérdéseket, amelyekre a legtöbbször korrekt és tárgyilagos választ kapott. Így például az ENSZ-ülésszaki szereplésével kapcsolatos terveiről a következőket adta elő: tárgyalni kíván egyes küldöttségekkel, hogy kötelezzék a Szovjetuniót Magyarországon lévő csapatai kivonására, továbbá hogy a SZU szüntesse be Kelet-Európa belügyeibe való beavatkozást, valamint szorgalmazza az 1956. októberi eseményekkel összefüggő felelősségre vonást; és határozottan szólítsák fel a szovjet kormányt, tartsa be a „magyar ügyel” kapcsolatos ENSZ-határozatokat.⁶⁴ „Szepesi” azon kérdésére, hogy miről tájékoztassa az otthoniakat, milyen utasítást küld a számukra, a válasz ezúttal is világos és határozott volt: *„Minden egyes beszélgetésünket mondja el az elvtársaknak, semmit ne hallgasson el, titkolni valóink nincsenek. Nyugtassa meg az elvtársakat, hogy minden erőnkkel támogatjuk a hazánkat, és a nemzetközi fórumokon elkövetünk mindent, hogy otthon jobb legyen.”* Az utasításokkal kapcsolatban pedig megjegyezte, nem tartaná helyénvalónak, hogy a magyar viszonyok kellő ismerete nélkül beleszóljanak a hazai párt ügyeibe, ugyanis emiatt egyesek kellemetlen helyzetbe kerülhetnének.⁶⁵ Mivel a begyűjtött információk fontos újdonságokat, értékes adatokat tartalmaztak, egyre nagyobb lett „Szepesi” ügynöki presztízse. Ám a „figyelők” sem kerülhették el a biztonsági szervek éberségét, s az ő ellenőrzésüket is megszervezték. Egy „Bodrogi” fedőnevű ügynök és „Szepesi” egymást figyelve tájékoztathatták feletteseiket a rájuk bízott sorstárs viselt dolgairól.⁶⁶

Különösen érdekesek és értékesek „Szepesi” azon összegező jelentései, amelyekben a magyar emigrációról szerzett információit bocsátotta rendszerezett formában a politikai rendőrség rendelkezésére. A logikus, tematikus rendbe összeállított, nevekkel, egyéb adatokkal és tényekkel gazdagon dokumentált anyagok a téma iránt érdeklődő mai kutatók számára is komoly forrásként hasznosíthatók. Az 1958. december 9-i keltezéssel készült jelentéscsomag a következő témakörökről nyújt átfogó ismertetést: a szociáldemokrata emigráció szervezeti felépítéséről, taglétszámáról és földrajzi elhelyezkedéséről; programjáról; nemzetközi kapcsolatairól (kiemelve Kéthly Anna meghatározó szerepét); az emigráció egységének problémáiról; anyagi bázisáról. „Szepesi” végezetül a hat hónapos kint-tartózkodása során folytatott beszélgetések hangulati elemeit summázta és újabb, kiutazással kapcsolatos távlati terveit ismertette. (Magyar étterem megnyitása Brüsszelben, saját francia nyelvtudásának tökéletesítése, hogy – ha sor kerül rá – hatékonyabban tudja majd kinti munkáját végezni.⁶⁷) Sajnos e tervek realizálásának nincs nyoma az ügynök későbbi munka dossziéjában sem. Arra vonatkozóan azonban vannak utalások, megjegyzések, hogy az emigráció megfigyelésében még hosszú évekig foglalkoztatták. A jobboldali szociáldemokraták tevékenységéről készült összefoglalók, a velük kapcsolatos operatív tervek, intézkedések jelzik, hogy munkájára az állambiztonsági szervek igényt tartottak. Hogy a gyakori kiutazásai ne keltsenek feltűnést, tervbe vették áthelyezését a külkereskedelem területére.⁶⁸ 1960-ban már sikeresen hajtotta végre az emigráció bomlasztása terén rábízott feladatokat – olvasható az éwertékelő jelentésben.⁶⁹ Az 1967-re készült munkaterv szerint „Szepesi” közreműködésével került volna sor a titkos házkutatásra Benjámín Olivér bécsi otthonában, hogy a tevékenységét dokumentáló anyagokat megszerezzék. Végül a feladatot „Boros” kapta, Szepesit Belgiumba utaztatták Kéthlyhez.⁷⁰ A vele, illetve ügynöki ténykedésével kapcsolatos utolsó információ Mátéka Sándor rendőr százados 1970. decemberi jelentésében található, melyből csak annyi tudható meg, hogy az év folyamán „Szepesi” nyolc jelentést adott le tartótisztjének.⁷¹

A „baloldali” ügynök

Rákos Jenőt, az SZDP volt Győr-Sopron megyei titkárát 39 éves korában „terhelő adatok” alapján, 1959 tavaszán szervezte be Hegedűs Mihály a politikai rendőrség századosa.

Politikai előélete 1945-ben kezdődött, akkor lett párttag és hamarosan vezető funkcionárius. Az értelmiségi származású, közgazdaságtudományi egyetemi diplomával rendelkező, a háború alatt munkaszolgálatot teljesítő fiatalember megkörnyékezésekor termelőszövetkezeti tagként borkiméréssel foglalkozott. (Meglehet, hogy fedőnevének megválasztásakor foglalkozása is szerepet játszott, így lett az ügynök neve: „Boros Jenő”, röviden csak „Boros”.) Politikai vétkéül a következőket hozták fel: jobboldali magatartása miatt 1948-ban az SZDP kizárta soraiból, 1956-ban részt vett pártja újjászervezésében, majd a forradalom leverése után az illegális szervezkedésben, és közeli kapcsolatba került Révész Andrással, az újjászervezett SZDP főtitkárhelyettesével. Feladata az egykori jobboldali szociáldemokrata vezetők körében végzendő „felderítő munka” lett. Hogy állományba vétele hasznos volt, arról néhány hónap múlva a Mátéka Sándor rendőr hadnagy készítette összefoglaló jelentés tanúskodott. Ebben elismeréssel szól az ügynök addigi komoly és értékes teljesítményéről.⁷²

„Borost” elsősorban az itthon élő, aktívan politizáló jobboldali, vezető szociáldemokraták megfigyelésére szánták, azonban esetenként az emigráció bomlasztásába is bevonták. E célból utaztatták például több alkalommal Ausztriába. Akkori konkrét ténykedéséről azonban mindössze két jelentése tanúskodik. Az egyik 1960. októberi bécsi tartózkodása alkalmával szerzett tapasztalatait összegzi, amiben megemlíti a Kurucz Antallal, a 150 főt számláló szociáldemokrata szervezet egyik vezetőjével folytatott többszöri beszélgetését, de lényeges információkat nem tartalmaz. A másik Bede Bélával, az egykori újpesti funkcionáriussal, az emigrációbeli MSZDP elnökségi tagjával való találkozásról ad számot. Bede elismerően nyilatkozott a magyar kormánynek a belpolitikai viszonyok normalizálására hozott intézkedéseiről. Ugyanakkor a hazai szociáldemokraták politikai szerepvállalásával kapcsolatban hangsúlyozta: az MSZMP-be nem kell belépniük, csak ha muszáj, mert azzal elveszíthetik hitelüket, mint Bölcsföldi Tibor, Kisházi Ödön, Vas (Witteg) Miklós, akikkel Bécsben már szóba sem álltak. Továbbá helytelenítette Kálmán József vitaklub-alakítási tervét, mert működése felkeltheti a hatóság érdeklődését (ami be is következett), és a rendezvények résztvevői zaklatásoknak tennék ki magukat. A tartótiszt az ügynök és beszélgetőpartnere között kialakult jó kapcsolat további ápolását tartotta szükségesnek. Ugyanis Bede bevonásával tervezte a *„támadólagos elhárító munkát a jobboldali szociáldemokrata emigráció irányába”* hatékonyabbá tenni.⁷³

Az 1960-as évek második felében, amikor az állambiztonsági szervek úgy vélték, hogy a Szocialista Internacionálé, valamint az osztrák testvérpárt fokozza ellenséges tevékenységét Magyarország ellen, tervbe vették ennek felderítését és az emigránsok alaposabb megfigyelését. Több ügynököt, köztük – mint láttuk – „Szepesit”, „Vermest” kiküldték a jelentősebb emigráns csoportokat befogadó európai országokba, Belgiumba, Angliába és Ausztriába. „Borost” Bécsbe „delegálták”. Feladatuk kapta, hogy vegyen részt az osztrák szociáldemokraták kongresszusán, és szerezzen hasznosítható információkat. Továbbá azt is, hogy közreműködésével hajtsák végre Benjámin Olivér bécsi lakásának titkos kutatását. Ily módon szándékoztak tevékenységét dokumentáló anyagokhoz jutni. Hogy „Boros” e feladatokat maradéktalanul teljesítette, azt Mátéka Sándor összefoglaló jelentései tanúsítják. Miként azt is, hogy 1970-ben ismét kiutaztatták Ausztriába, és az év folyamán tizenöt nyilván tartott, „objektív dossziéban” szereplő személyről adott le jelentést. Kár, hogy sem az akkori emigrációbeli munkájának dokumentumai, sem e tizenöt személy kiléte, sem a róluk készült jelentések nem találhatók meg az ügynök munka dossziéjában.⁷⁴

„Boros” jelentéseinek túlnyomó többsége valóságos korrajz a „belső emigrációban” élő öregek és az elszigeteltségből kiutat kereső ifjabb generáció nézeteltéréseiről, a gyakorlati cselekvés és a szociáldemokrata eszmékhez való hűség okozta konfliktusokról. Az 1960-as évek elejétől szociáldemokrata körökben az egyik fő téma a rendszer stabilizálódásával összefüggő helyes politikai magatartás, a kormányhoz, az MSZMP-hez fűződő viszony átértékelése volt. A „Boros” által megfigyelendő személyek között volt több, elveihez hűen ragaszkodó párt-, illetve szakszervezeti funkcionárius, mint Révész

András, Zentai Vilmos, Igaz Mária, Kertész Miklós, néhány hezitáló: Kálmán József és Justus Pál, a politikai életbe aktív bekapcsolódást szorgalmazó ifjabbak közül Bácskai László, Veres Gábor, továbbá Lénárt Imre. Utóbbiak a szociáldemokraták és az MSZMP vezetői közötti kezdeményező, közvetítő szerepre az ügynököt szerették volna megnyerni, ám ő minden esetben mereven elzárkózott, és inkább a fék, mintsem a motor szerepét vállalta e kardinális kérdésben. Hogy „Boros” generációtól és politikai elkötelezettségtől független bizalmat élvezett, azt a beszélgetések, jelentések sugallta őszinte hangnem bizonyítja.

Bácskai László, volt SZIM-funkcionárius, egyaránt jelentős kapcsolatokkal rendelkezett az SZDP idősebb és ifjabb képviselői körében, jó viszonyt alakított ki a párt különböző irányzataihoz tartozó személyekkel is. Marosán Györgytől Révész Andrásig igen széles a paletta. Személye egyrészt azért vált fontossá, mert rajta keresztül sok párttársához könnyűszerrel el lehetett jutni, s beférkőzni azok bizalmába, másrészt feltételezték, hogy segítségével fontos adatokat tudnak beszerezni a Kálmán József vezette, „ellenséges beállítottságú csoport” tagjairól és tevékenységéről, hiszen Bácskai is e csoport összejöveteleinek egyik résztvevője volt.⁷⁵ Ezenkívül igen jó hírvivőnek és kitűnő közvetítőnek is bizonyult. „Borossal” találkozáskor hűségesen beszámolt, hogy a legutóbbi beszélgetésük óta kivel, hol futott össze és miről társalogtak, legfőképpen az akkoriban aktuális témával – az MSZMP-hez való közeledéssel – kapcsolatban milyen álláspontok, vélemények vannak kikristályosodóban. Bácskai 1959 nyarán még határozottan kiállt az „elzárkózás” politikája mellett, mert úgy tartotta, hogy ezt a korrekt magatartást követeli tőle az öregek iránti tisztelete, noha gyakorta bírálta elavultnak ítélt nézeteiket. Az ügynök társaságában a „célszemélyekkel” folytatott diskurzusok során egyre megértőbb lett azok iránt, akik a politikai életbe való bekapcsolódás mellé sorakoztak fel. Bácskai informálta az ügynököt e témában a Kálmán József lakásán tartott megbeszélésen elhangzottokról. Többek között arról, hogy Révész kivételével mindenki helyeselte a „közeledés” szorgalmazását. Míg Kálmán József az MSZMP vezető garnitúrájából közvetítőről igyekezett gondoskodni, Révész kijelentette: nem hajlandó egyezkedni. Később kiderült, hogy a közvetítőnek kiszemelt Vágvölgyi Tibor nem alkalmas a feladatra, nem is reagált Kálmán József megkeresésére.⁷⁶ Abban, hogy Bácskai a szerteágazó ismeretségi körében igyekezett minél több friss információhoz jutni és azt a szinte barátként kezelt ügynök tudomására is adni, fontos szerepe volt egyéni ambíciójának is. Ugyanis mindenképpen korrigálni akarta 1956-os politikai „félrelépését”, az SZDP újjászervezésében való közreműködését. Ezért fontoskodott, és kereste a „nagyok” társaságát. Rendszeresen látogatta Zentait, akivel gyakran konzultált a szociáldemokraták politikai aktivizálódása ügyében. Felkereste Kelemen Gyulát, Justus Pált, Bechtler Pétert, és prezentálta „Boros” számára azok nevét, akiről azt gondolta, hogy az MSZMP a megnyerésükre időt szentelhetne (Szélig Imre, Kelemen Gyula, Bittmann István). Jóllehet az ügynök olykor fenntartással fogadta beszélgetőpartnere információit, máskor vele egyetértve azt jelentette, hogy az idősebb generációhoz tartozó párttársaik *„elég tehetetlenek és egyoldalú, rossz politikusok, akik még egymástól is tartanak”*.⁷⁷

A passzivitásból kilépni szándékozó szociáldemokraták másik jeles szószólója, szintén „Boros” kliense, Veres Gábor, volt pártfunkcionárius, 1956-ban történt disszidálása előtt a *Világosság* című folyóirat munkatársa. Miután egy év elteltével, engedéllyel visszatért Magyarországra, a rendszerrel kapcsolatos korábbi nézeteit fokozatosan revideálta, és 1960-ban eljutott odáig, hogy az MSZMP-hez való közeledést fontolgatta maga és sorstársai érdekében. Ezzel kapcsolatos problémájával Révészhez, Kálmánhoz és az ügynökhöz fordult tanácsért, de mozgósította kortársait is. Veres aktivizálódása és politikai nézeteinek megváltozása kapóra jött a politikai rendőrségnek. Vele és közreműködésével akarták fokozni a *„kategória [azaz a szociáldemokraták] bomlasztását, egyesek elszigetelését. Ha az akció eredményes lenne, több ingadozó volt szociáldemokrata vezetőt sikerül megnyerni és ezzel egy időben Révészt és társait elszigetelni, melynek alapján valóban »hadsereg nélküli tábornokká« válnának”* – olvasható Kovács László rendőr főhadnagy „Boros” egyik jelentéséhez fűzött

megjegyzésében.⁷⁸ Nem véletlen tehát, hogy az ügynök és Veres közötti találkozók egyre gyakoribbá váltak, és napirendre került az MSZMP számára megnyerendő személyek megkörményezése. A feladat oroszlátrésze látszólag Veresre hárult, mivel az ügynök nem kívánta exponálni magát az ügyben, és tartótisztje is arra biztatta, hogy maradjon a háttérben, a kezdeményező szerepet hagyja másokra.⁷⁹ Bár megegyeztek, hogy az illegális SZDP vezetői közül többekkel – Igaz Máriával, Zentaival, Révésszel – elsősorban „Boros” beszélget el a témáról, másokkal pedig Veres, és tapasztalatairól beszámol az ügynöknek, de esetenként saját döntése alapján kereste fel Kálmánt és Révést is. Egyébként Veres több alkalommal sürgette „Borost”, hogy tegyen lépéseket a szociáldemokraták mielőbbi bekapcsolódása érdekében. Az ügynök 1960 nyarán többek között azzal érvelt passzivitása mellett, hogy a közeledési akció most nem érdekelné az MSZMP-t, és *„emellett a mi »baráti körünk«-ön belül többen vannak a közeledés ellenzői”*. Más alkalommal tartótisztje is arra utasította, hogy a közös álláspont kialakítása érdekében a Veres és Kálmán szervezésében megtartandó összejövetelen ne vegyen részt.⁸⁰ Veres tudatta az ügynökkel, hogy Lénárt Imre és Dersi [Derzsi] Gyula volt pártfunkcionáriusok társaságában felkereste Kálmán Józsefet, hogy megnyerje az ügy számára, de ő nem adott egyértelmű választ, egyelőre gondolkodási időt kért.⁸¹

Az 1962 nyarán lezajlott rehabilitációs tárgyalások, az érintettek anyagi és erkölcsi kárpótlása következtében az MSZMP-hez közeledni szándékozók száma is megemelkedett, a korábban tétovázók közül egyre többen vállalkoztak aktív politikai cselekvésre. Veres információja alapján „Boros” arról tájékoztatta feletteseit, hogy *„Kálmán és Kertész már hívei a bekapcsolódási lehetőségek megkeresésének”,* és feltételezhető, hogy az emigráció sem tiltakozna ellene.⁸² Az ügynök ugyan ezzel nem értett egyet, de továbbította „informátora” azon javaslatát is, hogy a VIII. kongresszust követően a fiatalok forduljanak a párthoz, és keressék a közeledés módját. Azt, hogy Veres igyekezete és az MSZMP iránt erősödő lojalitása elsősorban karrierizmusából és nem meggyőződéséből fakadt, az ügynök és tartótisztje is világosan látta, éppen ezért nem kívántak neki segédkezet nyújtani az ügyben.⁸³ Annyi következménye azért lett Veres szorgoskodásának, hogy 1968-ra kiérdemelte a biztonsági szervek elismerését és bizalmát, olyannyira, hogy a következő évre szóló munkatervben előirányozták beszervezését a hazai jobboldali szociáldemokraták körébe.⁸⁴

Lénárt Imre ügyvéd, az 1950-ben zajló rendőrper egyik áldozata, az SZDP volt vezetőségi tagja, az 1960-as évek aktuális politikai kérdésében lényegében Veressel megegyező álláspontot képviselt. Ő is szükségesnek tartotta a passzivitás feladását és közeledést az MSZMP-hez. Ám a konkrét lépések megtételétől visszatartotta kételye: hátha nem tartanak rájuk igényt, nincs szükség a munkájukra. Többek között ezért nem követte az MSZMP-be belépett sorstársait (például Marczalit). „Boros” különösen szimpatizált Lénárttal, és az egyik róla készült jelentésben szuperlatívuszokban írt jelleméről, politikai nézeteiről, amiért tartótisztje meg is róttá, mivel nem a beszélgetésük lényegét rögzítette, hanem személyiségét értékelte.⁸⁵ Más alkalmakkor viszont értékesnek, figyelemre méltónak tartotta a jelentésekben foglaltakat. Így – többek között – Lénártnak a rendszerrel kapcsolatos lojális megnyilatkozásait, az MSZMP-hez való közeledés problémája reális megítélését, az SZDP jövőjét illető eszmefuttatásait. Lénárt szerint *„perspektívában a szociáldemokrácia, mint eszmei áramlat, mint szemlélet a kommunista mozgalom fabianizmusa [...] lehet a szó építő értelmében”*. Talán elképzelhetőnek tartotta a szociáldemokrácia jövőbeni létjogosultságát, de csak a kommunista pártok reformista irányzatoként, elismervén szociális törekvéseinek értékét. Később, visszatérve a témához, Lénárt hangsúlyozta, hogy a szociáldemokrácia *„túlhaladott kategória”,* a tömegesen színre lépő fiatal kommunisták szakmailag és politikailag erősek, és képesek a rendszert *„kulturáltabb irányba”* vinni.⁸⁶

A belpolitikai helyzettel kapcsolatos jóindulatú véleményét sem rejtette véka alá. Fontosnak tartott a Kádár-kormány és célkitűzései erkölcsi támogatását, de szóvá tette például a véleménynyilvánítás korlátozottságát. Ugyanakkor tanulságosak a Bécsbe

készülő „Boros” számára adott féltő, baráti jó tanácsai és az emigránsoknak szánt üzenetei. A következőképpen javasolta tájékoztatni az emigrációt a hazai viszonyokról: „a Kádár vonal jó és haladó”, de alsóbb szinten sok a fékezés. A rehabilitáció meglehetősen korlátozott, munkalehetőség van, és szerényen meg lehet élni. Továbbá szükségesnek tartotta hangsúlyozni: *„...mi sem vagyunk hajlandók örökös várakozásban és belső emigrációban élni és mi is keressük a bekapcsolódás lehetőségeit a Kádár irányzatba, megfelelő formában, ami nem árulás, hanem józan reális és abszolút korrekt becsületes dolog. Mondják el ők is erről véleményüket, hogy hogyan látják ezt kintről.”*⁸⁷ „Borost” 1960. októberi bécsi útja előtt Lénárt kérte, hogy ne vigyen hírt az emigrációba, legfeljebb csak hozzon, mert sok köztük a provokátor és a kém. Csak Havas Gáborral bocsátkozzon politikai diskurzusba, Benjámin Olivérrel inkább magántermészetű beszélgetést folytasson. Mindenképpen legyen nagyon óvatos, és kiutazásáról az itthoniakat se tájékoztassa. Hazajövelekor pedig számítsa arra, hogy a „BM szervei barátságosan” ki fogják faggatni, hogy kikkel találkozott és miről informálták Bécsben.⁸⁸ Lehet, hogy Lénárt, a potenciális kolléga sem sejtette, hogy „Boros” a „BM szervek” képviselője, illetve kiszolgálója. Miként a tapasztalt „öreg” sem. Kiutazása előtt hasonló jó tanácsokkal látta el „Boros”-t Kertész Miklós és Igaz Mária is. „Boros” Ausztriában élő rokonai révén hozzásegítette Kertészt, hogy üzenetet küldjön osztrák szociáldemokrata ismerőseinek, Oscar Pollaknak, az *Arbeiter Zeitung* főszerkesztőjének és Friedrich Hillegeist szakszervezeti vezetőnek. „Boros” Bécsbe utazása előtt Kertész tanácsát kérte, miről tájékoztassa az emigrációt. Kertész is óvatosságra intette, és figyelmeztette, hogy párthelyiségekben csak magánjellegű dolgokról beszéljen. Kéthly hazahívását nem kell forszírozni, mert nélküle az emigráció széteshet, bár itthon bizonyára szívesen fogadná a kormányzat, mert erősíthetné a „Kádár vonalat”.⁸⁹ A tartótiszt és az ügynök azt is számításba vette, hogy Kertész tervezett bécsi útjára „Boros” ajánlkozna kísérőnek, és így közvetlen információhoz juthatna Kertész kinti ténykedéséről, kapcsolatairól, ugyanakkor gesztusa jótékony cselekedetnek tűnhetne, mivel Kertész ekkoriban szinte teljesen vak volt. Hillegeisttől a meghívás ugyan megérkezett, de egy időre aktualitását veszítette, mivel a Kertész házaspár megkapta az Izraelbe szóló útlevelét, ők pedig ezt az utazást részesítették előnyben.⁹⁰

Kertészt egyébként a politikai rendőrség berkeiben is az egyik elméletileg legképzettebb szociáldemokratának tartották. A szellemileg teljesen friss, joviális „öreg” az ügynök sokoldalú, nagy tudású, tárgyilagos és „józan ítélőképességű” emberként jellemezte. Nem véletlen, hogy szívesen hallgatta eszmevuttatásait a különböző aktuális kül- és belpolitikai kérdésekről. Kertész – többek között – elismeréssel nyilatkozott a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) XXII. kongresszusának következményeiről, reálisan ítélte meg Hruscsov politikáját, a nyugat-európai integrációs folyamatot, de előfordult, hogy elbizonytalanodott, és – „Boros” szerint – hol túl optimistán, hol pedig pesszimistán szemlélte a nemzetközi helyzetet vagy egyik másik politikai eseményt. A hazai viszonyokkal kapcsolatos véleményét legtöbbször egyfajta tolerancia jegyében fogalmazta meg. Az 1962-es esztendő fő témája politikai körökben a rehabilitáció volt. Sok szó esett róla „Boros” társaságában is. Kertész méltányolta a törvénytelenül elítéltek ügyének rendezését célzó intézkedéseket, de elítélte azokat, akik a rehabilitációból hasznot akarnak húzni. Neki ugyanis az volt a határozott véleménye, hogy *„egy igazi munkásmozgalmi embernek kellő méltósággal el kell viselnie azt is, ha a politikai események során valami megbántás, vagy méltánytalanság érte.”*⁹¹ Több alkalommal adta tanújelét a rendszer iránti lojalitásának. Örömmel nyugtázta nyugdíja felemelését 1962 januárjában, azóta „Boros” szerint nyugodt és kiegyensúlyozott. Hasonló jó érzéssel fogadta új lakáshoz juttatását 1963 nyarán.⁹² Megjegyzendő, hogy az ügynöknek sikerült Kertész bizalmát és rokonszenvét már az első látogatások alkalmával elnyernie. Mint jelentette: *„A hangulat nagyon meleg, szinte atyai volt részéről.”*⁹³ Állítólag az ügynöknek köszönhető, hogy Kertész Miklós elkészítette visszaemlékezését.⁹⁴

„Boros” Igaz Máriát is felkereste, hogy nála is érdeklődjék a kiutazásával kapcsolatos álláspontjáról, aki nagy jelentőséget tulajdonított az ügynök. Örült „Boros” személyének,

mert mint kifejtette: *„Kell, hogy végre valaki közülünk való menjen ki, aki azután részletesen el tud mindent mondani, és akivel a kint levők is tudnak és mernek beszélni.”*⁹⁵ Ugyanis általában az volt a tapasztalata, hogy a kölcsönös bizalmatlanság miatt az üzenetek többnyire semmitmondóak. Bár korábban említést tett egy Bécsből hazatérő ismerősétől kapott, alaposabbnak tűnő tájékoztatóról, amely szerint az emigráció Kéthly és Szélig diktátori magatartása miatt szétesett, Révész pedig anyagilag megbízhatatlannak tartják odakint. Megjegyzendő, hogy a hírt hozó is a politikai rendőrség embere, egy „Szekszárdi” fedőnevű ügynök volt.⁹⁶ Igaz Mária egyébként azt tanácsolta az ügynöknek, hogy először Havas Gáborral vegye fel a kapcsolatot, ő majd össze fogja hozni másokkal is. Fontosnak tartotta, hogy Bécsben őszintén beszéljen a hazai viszonyokról, az SZDP szétziláltságáról, a csomagküldés körüli anomáliákról, az anyagi gondokról. Közvetlenül elutazása előtt Igaz Mária odaadta kinti ismerőseinek címét, és naivul arra biztatta „Borost”, hogy mielőbb utazzon el, nehogy a hatóságok visszavonják útlevelét.⁹⁷ Egyébként az ügynök gyakori látogató volt Igaz Máriánál, bár a betegsége miatti zárkózottsága, baráti és ismeretségi körének leépülése folytán kevés értékelhető, hasznos információhoz juthatott. Pletykaszintű híreivel, a fiatalok – Veres Gábor, Bácskai László – iránt bizalmatlanságával, az idősebb generáció tagjainak gondjából (Kertész nem kap kivándorlási engedélyt, Bechtler Péternek súlyos betegsége ellenére sem emelik nyugdíját) miatti aggodalmaskodásával, saját romló egészségi állapotával traktálta fogyatkozó látogatóit. Kortársai közül egyre többen kerültek szembe álláspontjuk megváltozása miatt, és ellenségesen nyilatkozott róluk. Kelemen Gyulával nem tartott kapcsolatot, Zentaival egyre kevésbé szimpatizált, Kálmán Józseffel megkopott a barátságuk, Révésszel sok kérdésben nem értett egyet, telefonon is alig érintkeztek. Így egyre érdektelenebbé vált személye az állambiztonsági szervek számára. „Boros” talán sajnálatból, de lehet, hogy őszinte emberbaráti érzésből meg-meg látogatta. Kálmánt, Bácskait és Verest is arra biztatta, hogy keressék fel időnként a súlyos betegen, magányosan élő egykori elvbarátjukat.

Zentai Vilmos megfigyeltetésével a politikai rendőrség célja az volt, hogy éket verjen Révész és Zentai közé. „Boros” megbízatása ugyanis arra szolgált, hogy kísérelje meg „leválasztani” Révészről, mivel vele volt a legbizalmasabb, legjobb kapcsolatban.⁹⁸ Az ügynök 1961. májusi látogatása után arról informálta felettesét, hogy Zentai nagyon magába forduló lett, alaposan meglazultak kapcsolatai a volt párttársaival, nemigen jár sehova, még temetésekre sem, így azután nincsenek „jól értesült információi” se.⁹⁹ Őt azonban már korábban is szívélyesen invitálta Velence-fürdőn lévő nyaralójába. „Boros” általában Bácskaival együtt kereste fel, aki minden esetben igen barátságosan és jó vendéglátóhoz illően fogadta őket. Általában magánügyekről és külpolitikai témákról folytattak eszmecsereket. Zentai elismeréssel szólt például a Szovjetunióban folyó „hatalmas történelmi, gazdasági fejlődésről”, a fejlett ipari koncentrációról, az anyagi javak tömeges előállításáról, az általános műveltség emelkedéséről, a képzett fiatalok számának növekedéséről. Szerinte a magyarországi viszonyok kedvezőtlenebbek a szovjetnél, ugyanis nálunk hiányoznak a személyi feltételek ahhoz, hogy a törvénytelenégeket teljesen jóvátegyék. Hasznosnak tartaná a volt szociáldemokrata vezetőket bevonni a nagypolitikába. „Boros” olykor túlzott optimistának ítélte megnyilatkozásait, tartótisztje pedig azt konstataálta, hogy az elvű Zentai politikai értékítéleteiben már pozitív elemek is előfordulnak.¹⁰⁰

A legtöbb gondot és legtöbb odafigyelést a régi szociáldemokrata garnitúrából az elveihez görcsösen ragaszkodó Révész jelentette. Már a korábbiakban is szó volt róla, hogy megfigyelésére számos ügynököt mozgósítottak, és mindenféle technikai eszközt és módszert bevetettek ellene. „Borost” beszerzését követően szinte azonnal „bevezették” mellé, miután arról értesültek a politikai rendőrség biztonsági emberei, hogy „ellenséges beállítottságú személyekkel tart kapcsolatot”, és újabbak létesítésére is törekszik, ezenkívül állandó összeköttetésben áll a magyar szociáldemokrata emigráció prominens tagjaival, valamint egyes osztrák szociáldemokrata vezetőkkel.¹⁰¹ A fokozott ellenőrzést és megfigyelést később munkahelyére is kiterjesztették, ezzel egyidejűleg minden eszközt bevetettek lejárására itthon és külföldön egyaránt. Erre igen alkalmasnak

bizonyult a külföldről érkező segélyekkel kapcsolatos visszaélések hírét kelteni, és korrupciós ügyletekkel megvádolni. Ezzel a machinációval nemcsak Révészt akarták kompromittálni, hanem a szociáldemokráciát is bomlasztani.

Révész leányát is megkörnyékezték, hogy apjával kapcsolatos információkat szolgáltatson ki az állambiztonsági szervek részére. A jóhiszemű, mit sem sejtő fiatal leány mindenre őszintén válaszolt, amit a mellé kirendelt ügynökök kérdeztek. Általa „Barna” és „Boros” sok fontos információhoz jutott Révész kapcsolatairól, egyes politikai eseményekről alkotott véleményéről.¹⁰² „Borosnak” azonban a Révész lakásán rendszeresített találkozások tartótiszti utasításra egy időre fel kellett függesztenie, mivel kiderült, hogy a leány iránt gyengéd érzelmeket táplál. Ettől függetlenül Révész Anna mindannyiszor, amikor az ügynökkel találkozott, gyanútlanul tájékoztatta őt az apja körül történekről – többek között kispárti (Kovács Béla, Futó Dezső) és „midszentysta” politikusokkal való találkozásairól. Majd 1962 elején már arról tájékoztatta ügynök barátját, hogy apja felhagyott „reakciós, nagyhangú kijelentéseivel”. Az utóbbi időben már elismeri, hogy *„a kommunisták egy csomó szükséges piszkos munkát elvégeztek a történelmi fejlődés érdekében, mint pl. a gyárak államosítása, a mezőgazdaság kollektivizálása stb.”*¹⁰³

A napirenden lévő aktuális politikai kérdés, az illegális SZDP és az uralkodó MSZMP közeledésének problémája Révészt is élénken foglalkoztatta, gyakran volt beszédtéma az ügynökkel való találkozások alkalmával. Abban egyetértettek, hogy célszerű lenne lépéseket tenni az ügyben, de nem tudtak megegyezésre jutni abban, hogy személy szerint kiknek, illetőleg melyik pártnak kellene a kezdő lépést megtennie. Miután egyértelművé vált számukra, hogy a szociáldemokratáknak kell a kezdeményezőnek lenni, kezdetét vette az egymásra mutogatás. Révész „Borost”, ő pedig Révészt tartotta erre a legalkalmasabbnak. Révész azzal érvelt, hogy egy nála lényegesen kevésbé exponált személyt kellene ezzel a feladattal megbízni. A későbbiekben a „közeledés” kérdéséhez meglehetősen szangvinikusan viszonyult. Hol helyeselte az ifjabb generáció útkeresését, hol mereven elzárkózott mindenféle kapcsolatfelvételtől. Gyakran éles vitába keveredett a „baloldalt” reprezentáló Lénárttal, Marczalival, és a szintén idesorolt „Borossal” is, Justust egyenesen „bolsi gyanúnak” tartotta, akivel eleinte csak Kálmán József közvetítésével volt hajlandó szóba állni.¹⁰⁴

Kétségtelen, hogy Justus Pál már a koalíciós kormányzás idején tanújelét adta „baloldali” elkötelezettségének. 1948-ban belépett az MDP-be, és tagja lett a Központi Vezetőségnek, de 1956-ban visszatért az újjáalakuló SZDP-hez. Nem véletlen, hogy akkor bizalmatlanok voltak vele szemben, és meglehetősen ellenségesen fogadták. Ebben közrejátszott a politikai előélete, túlzott népszerűsége a fiatal értelmiségiek körében és kiterjedt kapcsolatai. Ez utóbbi körülmények miatt komoly riválist láttak benne. Személye akkor vált fontossá a politikai rendőrség számára, amikor a szociáldemokraták közül egyre többen latolgatták az MSZMP-hez való viszonyuk revideálását. „Boros” 1960 őszén kapta az utasítást, hogy készítsen részletes jelentést Justus politikai múltjáról, derítse fel kapcsolatait, illetve tájékozdjék tevékenységéről, ismerje meg a kialakult helyzetről alkotott véleményét. A találkozásukkor elhangzottak alapján „Boros” a következőket jelentette: Justus *„politikai és személyi kérdésekben kettős szemléletű. Magát ellenzékinek, legalábbis kívülállónak tartja.”* Véleménye szerint a kormány sok mindent jól csinál, jobban nem is lehetne a jelen viszonyok között, egyébként a „jövő a szocializmusé”.¹⁰⁵

Gyakori találkozásai során főként külpolitikai kérdésekről folyt a diskurzus, a fő téma az SZKP XXII. kongresszusa és várható magyarországi hatása, a hruscsovi politika értékelése, a Szovjetunióhoz való viszony problémája volt. Justus ez utóbbival kapcsolatos állásfoglalásából a tartótiszt arra a következtetésre jutott, hogy „Boros” beszélgetőpartnere nagyon *„ügyes taktikus, nem nyíltan szovjetellenes, csak a Szovjetuniótól való függetlenség biztosítására törekszik”*.¹⁰⁶ Ugyanakkor számos esetben társalogtak magántermészetű dolgokról, „Boros” állásváltoztatási ügyéről, Justus

baráti és ismeretségi körébe tartozó személyekről, a velük való találkozások alkalmával zajló eszmecserekről. Továbbá szó esett az SZDP-n belüli generációs érdekkülönbségekről, a párt egykori vezetői közötti személyi és politikai ellentétekről, az MSZMP-hez fűződő viszonyról és a rehabilitáció kérdéséről. A politikai életbe való aktív bekapcsolódásra Justus szerint már 1957-ben maga és mások számára is lehetőség kínálkozott, de ezzel az eshetőséggel akkor pártja nem számolt, és ő sem ambicionálta.¹⁰⁷ A rehabilitációs ügyek lezárását követően Justus elképzelhetőnek tartotta, hogy az MSZMP nyitni fog a szociáldemokraták felé, és tárgyalóasztalhoz hívja 1956-os tisztségükre tekintettel Révészt és Kelement. Az ügynök azonban nem osztotta véleményét, és azt is közölte, hogy Justus az általa tolmácsolt Kálmán-féle gyakorlati elgondolásokat – vagyis hogy az egykori Nemzeti Bizottság mintájára működő Népfrontba, illetve a szakszervezeti munkába kellene bekapcsolódniuk – sem tartotta helyesnek. Elsősorban az MSZMP érdekeit tartva szem előtt, hangsúlyozta: fontos, hogy előbb elvi alapon tisztázzák a közeledés feltételeit, s valamennyijük megnyerésére kell törekedni, nem pedig néhányuk bekapcsolódását elősegíteni.¹⁰⁸

A közeledési és beilleszkedési témában figyelemre méltó vita bontakozott ki Justus, Kertész és az ügynök között az egyik többórás közös eszmecsere során. Justus felvázolta a különböző politikai pártok, csoportok sorrendjét, amit – véleménye szerint – a kormányzat követni fog a potenciális szövetségeseik megnyerése érdekében. A lista élén a polgári, majd a klerikális körök szerepeltek, a végén pedig differenciáltan a szociáldemokraták: először a jobboldaliak, azután a baloldaliak, s utolsóként az „oppozícióban lévő kommunisták”. Továbbá megfogalmazta azokat a kritériumokat, amelyek teljesülése után tartotta csak elképzelhetőnek a tárgyalások megkezdését. Ezek a következők: az 1956-os letartóztatottak szabadon bocsátása; a börtönviselt szociáldemokraták rehabilitálása; a jelenleg függetlenített pártalkalmazottak egy részének leváltása. Miután Boros előadta ellenvéleményét, Justus a vita lezárásaként közölte, a részletkérdésekre majd a konkrét tárgyaláson kell kitérni, s egyben jelezte, az elhangzottakról tájékoztatni fogja Révészt és Kelement, mert minden bizonnyal a kormány őket fogja az ügyben felkeresni. Mátéka Sándor rendőr főhadnagynak a jelentéshez fűzött megjegyzéséből is kitűnik, hogy Justus megnyilatkozásaiból a rendszer iránti lojalitás tükröződött.¹⁰⁹ 1963 nyarán Justus már arról beszélt, hogy a közeledés elől a főbb akadályok elhárultak, de azt is kijelentette, ő nem kezdeményez semmit, politikai cselekvés helyett inkább a főiskolai oktatómunkát választaná.¹¹⁰ A Bécsbe készülő ügynöknek azt tanácsolta, közölje kint, hogy „nálunk is van fejlődés” a korábban rögzített három feltételből kettő teljesült: az 1956-os letartóztatottak szabadlábban vannak, az öregek rehabilitálása megtörtént. *„Tehát itt van a mód egy becsületes közeledés lehetőségére. Most már nem lehet [...] az 56-os sérelmekre hivatkozni, ez a téma világpolitikailag is kifutotta magát. [...] El kell mondani kint, hogy Magyarországon enyhülés van, minden politikai téren, velünk szemben is. Ugyanakkor még sok a tudatos akadályozás közép és alsó szinten.”*¹¹¹ „Borost” viszont arra biztatta, hogy legyen megfontolt és tartózkodó, amikor az emigránsokat tájékoztatja a hazai viszonyokról, nem lenne szerencsés, ha Kéthly vagy Szélig zavart keltene a „mi közeledési politikánkat” illetően.

Az MSZMP-hez közeledés lehetséges módozatait latolgató Kálmán József szociáldemokrata múltjával, politikai meghurcoltatásával egy korábbi tanulmányomban részletesen foglalkoztam.¹¹² Jelen esetben csupán azokra a tényekre, körülményekre kívánok röviden rávilágítani, amelyek következtében továbbra is az ÁVH érdekkörébe maradt: széles ismeretségi köre, népszerűsége, tekintélye az idős és ifjabb generáció körében, valamint az aktuális politikai kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalásai, az emigrációhoz fűződő kapcsolatai, politikai aktivitása miatt vált fontossá a folyamatos megfigyelése. „Boros”, aki élvezte fenntartás nélküli bizalmát, igencsak alkalmas volt e feladat maradéktalan végrehajtására. Kálmán különösen felhívta magára a figyelmet a lakásán többé-kevésbé rendszeresen tartott összejövetelek szervezésével. A klubestek vagy politikai szemináriumok mögött ellenséges csoportosulást véltek felfedezni az állambiztonsági szervek. Holott ezeken a „vitafórumokon” többnyire azok a fiatal,

baloldali érzelmű, egykor a párt középkáder állományához tartozó szociáldemokraták vettek részt, akik a passzivitás helyett a közéletbe való beintegrálódás, az aktív politikai cselekvés felé orientálódtak.¹¹³ Noha Kálmán Józsefnek a bekapcsolódást illetően nem voltak kiforrott elképzelései, néha elbizonytalanodott, megriadt a politikai szereplés előre nem látható következményeitől. Elsősorban az ifjú nemzedék érdekeit tartva szem előtt igyekezett régi kapcsolatait is latba vetni, fontos állami tisztségeket betöltő elvbarátai segítségét kérni, hogy a passzivitásból kitörni szándékozók számára megkönnyítse az érvényesülést. Ugyanakkor megbántottnak, csalódottnak érezte magát mindannyiszor, amikor tudomására jutott, hogy egyik-másik párthíve hűtlenné vált a szociáldemokrata eszmékhez, és belépett az MSZMP-be. Voltaképpen ez a kettősség jellemezte őt számos egyéb megnyilatkozásakor is. Az ügynöki jelentések tanúsága szerint véleménynyilvánításai általában szangvinikusak. A belpolitikai helyzetről hol nagyon kritikusan, hol pedig elismeréssel nyilatkozott. Így például az MSZMP VIII. kongresszusa után úgy látta, hogy nem történt semmi, a kormány nem tett lépéseket a szakemberek bevonására, tömegbázisának kiszélesítésére, csak a saját embereit cserélgeti, ezzel Rákosi rendszerét és módszerét idézi. Ennek ellenére reménykedett, hogy azért történni fog „némi elmozdulás” a rövidesen esedékes parlamenti választások s az azt követő kormányátalakítás után. Más alkalommal a pártvezetést tehetetlenséggel és határozatlansággal vádolta. Megítélése szerint a Horthy-rendszerben nagyobb volt a szólásszabadság, mint az 1960-as évek eleji Magyarországon. Ezzel szemben a Bécsbe készülő „Boros” azzal bízta meg, hogy az emigráció illetékes vezetőit feltétlenül tájékoztassa a hazai helyzetről. Közölje, hogy itthon Kádár kormányát *„sok kérdésben jónak és haladónak látják, s erősen foglalkoznak azzal, hogy hogyan lehetne közeledni hozzájuk és együttműködni velük, valamint támogatni őket”*.¹¹⁴ Ugyanekkor szükségesnek tartotta, hogy Bécsben széles körben terjessze Kéthly Anna Magyarországra történő hazatelepedésének ötletét, mert egyedül ő alkalmas a hazai szociáldemokraták összefogására. (Egyébként korábban Kéthly Erzsébet által is üzent, és hazatérésre biztatta Kéthly Annát, mivel sem Révész, sem Kelemen nem tartotta alkalmas pártvezérnek.) Továbbá arra biztatta az ügynököt, hogy tájékozódjék az emigráció helyzetéről, keresse fel Havas Gábort és Benjámint Olivért, és tegyen lépéseket segélyek küldése érdekében. „Boros” ezeken kívül még számos apró feladatot kapott tőle, amelyek teljesítésére nem vagy csak részben vállalkozott.

„Boros” külföldi útjáról visszatérve bizonyára beszámolt tartótisztjének az emigráció körében szerzett tapasztalatairól, és továbbra is aktívan folytatta ügynöki ténykedését a hazai szociáldemokraták között. Ám az elkövetkező időszakokra vonatkozó jelentéseit a rendelkezésemre álló munka dossziék nem tartalmazzák. Arról azonban, hogy a későbbiek során, sőt még 1970-ben is az állambiztonsági szerveknek dolgozott, más források tanúskodnak.¹¹⁵

Az alig több mint fél tucat szociáldemokrata ügynök tevékenységébe betekintést nyújtó tanulmánynak nem volt célja pálcát törni az érintettek felett. A dokumentumok tükrében ugyanis nem vagy csak alig lehetne vállalkozni annak eldöntésére, hogy valójában a szervezett egyén „hóhér” lett-e vagy áldozat, esetleg mindkettő. Nem tudni biztosan, hogy a nagypolitika kényszere vagy egyéni ambíció következtében sodródott a barikád egyik oldaláról a másikra. Tény, hogy a nagy múltú, tekintélyes politikai tényezővé, tömegpárttá, sőt kormányzópárttá lett SZDP tagjai és vezetői körében is akadhettek és akadtak is szép számmal elveik feladására kész, a politika csábításának engedő személyek. Miután tevékenységükre fény derül, lehet, hogy egyesek emelt fővel tudták vagy tudják vállalni az utókor megvetését, mások talán életük végéig sem képesek feldolgozni az ügynöki munka okozta traumát.

¹ A tanulmány első része a *Betekintő* 2013/1. számában jelent meg.

² ÁBTL 2.2.2. A „Szepesi János” fedőnevű ügynök 6-os kartonján, valamint a jelentésein is „Szepesi János”-ként szerepel, csak később, ismeretlen okból átnevezték, és az ÁBTL nyilvántartásában is így regisztrálták.

Megjegyzendő, hogy a különböző személyekkel folytatott beszélgetésekről készült beszámolóiban „Szepesi” magát legtöbbször egyes szám harmadik személyben és Pusztai névvel jeleníti meg.

³ OHA Révész-interjú 5/1. 672.

⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1957. május 15. 14.

⁵ Uo. Jelentés, 1957. augusztus 21. (?) 88–90. (A dokumentumon a dátum rosszul olvasható.)

⁶ Uo. Jelentés, 1957. augusztus 27. 94.

⁷ Uo. Jelentés, 1957. június 27. 59–61.; ÁBTL 3.1.2. M-294096/1. Jelentés, 1959. december 28. 64–66.; uo. Jelentés, 1960. január 5. 105.

⁸ Uo. Jelentés, 1961. november 13. 280–281.

⁹ Uo. Jelentés, 1961. november 13. 275–278.; uo. Jelentés, 1961. december 29. 235–236.; uo. Jelentés, 1961. január 11. 340–342.

¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1957. szeptember 17. 103.

¹¹ Uo. Jelentés, 1957. augusztus 27. 95.

¹² Uo. Jelentés, 1957. október 1. 117–118.

¹³ Uo. Jelentés, 1958. március 6. 129–131.

¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés, 1959. december 28.; ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. 64–66.; Jelentés, 1960. január 5. 104–106.

¹⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1957. július 16. 70.

¹⁶ Baranyai Tibort 1947 szeptemberében a SZIT-beli funkciójából leváltották, majd Párizsba emigrált. 1948 októberében a Peyer Károly által egybehívott emigráns szociáldemokraták kongresszusán az ekkor megalakított Magyar Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagjává választották, de hamarosan átpártolt a Szélig Imre és Bán Antal vezetésével létrehozott Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban szervezethez. Lásd Borbándi, 1989: 209, 216.; Habuda (szerk.), 1985: 38, 47, 190.

¹⁷ Egri Györgyöt 1950-ben internálták Recskre, 1953-ban szabadlábra került, majd a politikai rendőrség beszervezte. Az 1956-os forradalom után emigrált. Kanadában telepedett le, újságíróként tevékenykedett és „Kasba” fedőnévvel a magyar politikai rendőrség ügynökeként is dolgozott. ÁBTL 3.2.4. K-439. Összefoglaló, 1959. április 10. 16.; Böszörményi, 1990: 310–312, 317.

¹⁸ Kádár, 1999: 356–357. A SZIM-funkcionáriusokról készült jelentések dátuma egységesen: 1958. május 22. 213–215, 218, 220.

¹⁹ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1957. december 23. 154.

²⁰ Uo. Jelentés, 1958. március 19. 205.; Az előző személyes találkozóról lásd uo. Jelentés, 1957. december 24. 156–157. (Hogy Marczali álláspontját a későbbiekben alaposan revideálta, azt bizonyítja, hogy 1962-ben belépett az MSZMP-be, és miniszterhelyettesi rangban vett részt a kormány munkájában. Vö. OHA Révész-interjú 5/2. 827.)

²¹ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. március 19. 206.

²² Uo. Jelentés, 1959. február 25. 394.

²³ ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés, 1960. május 12. 8–82.; uo. 1960. december 1. 143–144.; 1961. október 26. 289–290.

²⁴ OHA Révész-interjú 5/2. 827.

http://www.tortelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=section&id=7&Itemid=67&lang=hu (utolsó letöltés dátuma: 2013. május 5.).

²⁵ Kisházi 1957 elején a SZOT főtitkárhelyettese, 1957. május és 1963. március között munkaügyi miniszter; Vas (Witteg) 1958. márciustól 1975 februárjában bekövetkezett haláláig a SZOT alelnöke; Balassa 1957-től 1966-ig az Országos Erdészeti Főigazgatóság vezetője.

²⁶ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. február 10. 167–168.; uo. Jelentés, 1958. március 19. 206.

²⁷ OHA Révész-interjú 5/2. 668.

²⁸ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. május 7. 210.

²⁹ Uo. Jelentés, 1958. február 10. 162. Vö. OHA Révész-interjú 5/1. 513.

³⁰ Az ügynökkel folytatott beszélgetés során kiderült: Bölcshöldi valamennyi egykori újpesti funkcionárius helyzetét jól ismeri, de állandó kapcsolatot nem tart velük. ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés 1959. június 15. 37.

³¹ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. december 23. 389.; ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés, 1959. 39.

³² Uo. Jelentés, 1959. szeptember 14. 52–53.; uo. Jelentés, 1960. szeptember 5. 131–132.

³³ Kádár, 1999: 356–357.

³⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés, 1960. január 12. 103.

³⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1957. november 30. 153.

³⁶ ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés, 1959. március 13. 6–7.; uo. Jelentés, 1959. szeptember 23. 58–59.

³⁷ Uo. Jelentés, 1960. október, 13. 136.

³⁸ Uo. Jelentés, 1959. szeptember 23. 53.

³⁹ Uo. Jelentés, 1959. március 13. 7.; uo. Jelentés, 1961. május. 29. 173.

-
- ⁴⁰ OHA Révész-interjú 5/1 510.
- ⁴¹ ÁBTL 3.1.2. M-29409/1. Jelentés, 1961. március 20. 154.; uo. Jelentés, 1961. szeptember 5. 208.
- ⁴² Uo. Jelentés, 1959. április 28. 11.
- ⁴³ Uo. Jelentés, 1960. augusztus 29. 124.
- ⁴⁴ Uo. Jelentés, 1960. június 7. 119.; uo. Jelentés, 1961. augusztus 14. 182.
- ⁴⁵ Uo. Jelentés, 1961. szeptember 5. 205. és 207.
- ⁴⁶ Uo. Jelentés, 1962. április 10. 326.; uo. Jelentés, 1962. július 23. 369.
- ⁴⁷ Uo. Jelentés, 1962. november 6. 392–395.; uo. Jelentés, 1962. augusztus 13. 387–388.
- ⁴⁸ Uo. Jelentés, 1963. február 14. 396. 398.
- ⁴⁹ Uo. Jelentés, 1963. április 18. 415.; uo. Jelentés, 1963. augusztus 5. 420.
- ⁵⁰ Uo. Jelentés, 1961. augusztus 14. 183–184.
- ⁵¹ Uo. Jelentés, 1960. augusztus 29. 121–125.; uo. Jelentés, 1961. március 20. 157.
- ⁵² Uo. Jelentés, 1961. szeptember 5. 206.
- ⁵³ Uo. Jelentés, 1962. április 28. 347, 350.; uo. Jelentés, 1962. január 24. 333–335.
- ⁵⁴ Uo. Jelentés, 1962. július 23. 368.
- ⁵⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. május 6. 222–224.
- ⁵⁶ Uo. Jelentés, 1958. június 7. 233–236. Sági Gábor az első találkozásuk alkalmával közölte: telefonon „Péri” néven fog bejelentkezni, egyébként Révésszel is ezzel a névvel levelez. Uo. Jelentés, 1958. december 8. 381. (Benjámintudatta „Szepesivel”: a Magyarországról érkező üzenethozó „Semmering” jelszóval jelentkezzen nála vagy Herczógnál. Ha Révész vagy Kelemen írásban akar közölni vele valamit, azt „Halászbástya lapon tegye”). Uo. Jelentés, é. n. 278–281. (A Kéthly Annával 1958. augusztus 20-án történt találkozásról. Kéthly információja szerint a dr. Háhn Sándor vezette Amerikai Szakszervezeti Csoport Magyarországra küldendő segélycsomagjait Brémában adják fel és feladóként Dr. Antal szerepel.) Uo. Jelentés, 1958. december 8. 351. (Pénzbeli segélyezéshez ritka esetben alkalmazandó titkos módszer a Magyarországról érkező Herczógnál vagy Benjáminnál a „Semmering” jelszó után a szoros ábécé annyadik betűjét mondja, ahány ezer schillingre van szüksége, ha például 3000-re, akkor „C”-t, de maximum 5–6000-ról lehetett szó.)
- ⁵⁷ A Kéthly-alapot a Szocialista Internacionálé pártjai egyszeri alkalommal hozták létre a magyar emigráns SZDP dologi kiadásainak és Kéthly utazásainak fedezésére. Mivel az alapot újabb tételekkel nem gyarapították, a belőle történő kifizetéseket idővel korlátozni voltak kénytelenek.
- ⁵⁸ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, d. n. 278–281. Beszámoló az 1958. augusztus 20-án Kéthlyvel folytatott beszélgetésről; Jelentés, 1958. december 9. 347.; Strassenreiter, 1999a: 410–413.; Kádár, 2013: 101–104.
- ⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. április 26. 185.; uo. Feljegyzés, 1958. május 13. 230.
- ⁶⁰ Uo. Jelentés, 1958. július 9. 252–255. Vö. uo. Jelentés, 1958. július 9. 249–250.
- ⁶¹ Uo. Jelentés, 1958. július 9. 249–250.; uo. Jelentés, é. n. 278–281. A Kéthly Annával 1958. augusztus 20-án történt találkozásról; uo. Jelentés, 1958. augusztus 26. 258–263.
- ⁶² Uo. Feljegyzés „Szepesi” és Meggyesi nevű kapcsolattartója találkozásáról, 1958. július 1. 257.
- ⁶³ Például: ÁBTL 3.1.2. M-29409. Jelentés, 1958. október 18. 337.
- ⁶⁴ Uo. Jelentés, é. n. 327. 1958. szeptember 26-i találkozásról.
- ⁶⁵ Uo. Jelentés, 1958. október 20. 339.
- ⁶⁶ Uo. Jelentés, é. n. 281. Beszámoló az 1958. augusztus 20-án Kéthlyvel folytatott beszélgetésről.
- ⁶⁷ Uo. Jelentések, 1958. december 9. 353–354, 355–357, 345–348, 362–367, 349–352, 360. Vö. Strassenreiter, 1991: 58–82.; 2012: 292.; Nagy, 1984: 127–157.
- ⁶⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. január 16. 112.
- ⁶⁹ Uo. Összefoglaló jelentés, 1960. december 7. 156.
- ⁷⁰ Uo. Munkaterv, 1966. december 14. 190.; uo. Jelentés, 1968. december 11. 205.
- ⁷¹ Uo. Jelentés, 1970. december 10. 229.
- ⁷² Uo. Összefoglaló jelentés, 1959. december 14. 140.; ÁBTL 2.2.2. „Boros Jenő” fedőnevű ügynök 6-os karterja.
- ⁷³ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. november 14. 263.; ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1963. október 9. 257–262.
- ⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1960. december 7. 155.; uo. Együttműködési terv, 1967. március 20. 188–190, 194.; uo. Munkaterv, 1967. december 28. 200.; uo. Jelentés, 1968. december, 11. 205.; uo. Jelentés, 1970. december 10. 228–229.
- ⁷⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1959. június 22. 37.
- ⁷⁶ Uo. Jelentés, 1960. április 28. 148.; uo. Jelentés, 1960. július 6. 189.
- ⁷⁷ Uo. Jelentés, 1960. május 13. 162. A témához lásd még: uo. Jelentés, 1961. szeptember 7. 339.; uo. Jelentés, 1962. január 25. 405–406.; uo. Jelentés, 1961. december 13. 397. (Bácskai beszámoló az ügynöknek, hogy Zentai társaságában Bechtler kérdésének közvetítésére felkereste Justust. Feladata volt megtudni Justus véleményét, Révész Mihály és Bechtler Péter, a SZDP fővárosi frakciójának egykori prominens képviselőinek ötletéről, azaz

ha megírnák a főváros törvényhatósági bizottságának Horthy-korszakbeli történetét, miként fogadnák azt az illetékesek. Justus válasza: „A téma történelmileg is igen érdekes, de ezzel egyelőre még várni kell.” Megjegyzendő, fél évszázaddal később a mű el is készült, és 2011-ben meg is jelent, szerzője e tanulmány készítője volt.)

⁷⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14823/3. Jelentés, 1960. február 26. 130.

⁷⁹ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. március 14. 129.

⁸⁰ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. június 2. 175.; uo. Jelentés, 1960. november 17. 260.

⁸¹ ÁBTL 3.1.5. O-14823/3. Jelentés, 1960. március 14. 190.

⁸² ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés 1962. szeptember 1. 66.

⁸³ ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés 1963. január 16. 122–123.

⁸⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Munkaterv, 1968. december 11. 211.

⁸⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1962. szeptember 1. 63–64.

⁸⁶ Uo. Jelentés, 1963. február 25. 137.; uo. Jelentés, 1963. július 25. 208.

⁸⁷ Uo. Jelentés, 1963. szeptember 25. 232.

⁸⁸ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. október 11. 249.; ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1963. szeptember 25. 227.

⁸⁹ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1962. április 9. 396.

⁹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1963. május 13. 169.; uo. Jelentés, 1963. szeptember 25. 233. Hogy később realizálódott-e a közös kiutazás, arra vonatkozóan adatot nem találtam.

⁹¹ Uo. Jelentés, 1962. október 11. 91.

⁹² ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1962. január 25. 408–409.; ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1963. szeptember 15. 219–220.

⁹³ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. szeptember 27. 353.

⁹⁴ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Munkaterv, 1970. december 16. A 234. oldalon a következő olvasható: Kertész Miklós visszaemlékezésének megírását „operatív úton megszerveztük” „Boros” segítségével. PIL 867. f. 1/k–9.; uo. 867. f. 1/k–298. (A levéltárban mindkét jelzeten van Kertész-visszaemlékezés, az első dátum nélküli és mindössze két oldal, s csupán az első világháború előtti időszakra vonatkozik, a másik 1966. augusztus 15-i keltezésű, inkább interjúszerű és a két háború közti időszakot érinti, terjedelme kilenc oldal. Azt azonban nem sikerült kideríteni, hogy valamelyiknek köze van-e „Boros” közreműködéséhez. Lásd még: Strassenreiter, 1999b: 409–410.)

⁹⁵ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. szeptember 13. 222.

⁹⁶ Uo. Jelentés, 1960. június, 14. 178–180.

⁹⁷ Uo. Jelentés, 1960. október 11. 247.

⁹⁸ Uo. Jelentés, 1960. november 14. 262.

⁹⁹ Uo. Jelentés, 1961. május 29. 308.

¹⁰⁰ Uo. Jelentés, 1962. március 27. 455–456.

¹⁰¹ ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. december 14. 135.

¹⁰² ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1959. június 17. 25. Vö. ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Összefoglaló jelentés, 1959. december 14. 134.; ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1959. november 12. 81.; uo. Jelentés, 1960. november 17. 257.; uo. Jelentés, 1961. június 26. 316. (Révész Anna találkozásuk alkalmával – többek között – arról is tájékoztatta az ügynököt, hogy elítéli apját, amiért a fia előtt titkolja zsidó származását, és „egyenesen antiszemitanának neveli”).

¹⁰³ ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1962. március 12. 458–459.

¹⁰⁴ Uo. Jelentés, 1961. december 13. 412.

¹⁰⁵ Uo. Jelentés, 1960. szeptember 30. 234.; uo. Jelentés, 1960. december 12. 271–272.

¹⁰⁶ Uo. Jelentés, 1962. január 24. 427.; lásd még: uo. Jelentés, 1962. január 25. 429–430. (Justus szerint a XXII. kongresszus következtében Magyarországon néhány hónapon belül komoly változások, „kedvező jelenségek” várhatók. Jó jelnek tekintette például Friss István leváltását, amit a dogmatikus vonal leépítése kezdeteként értékelt.) A XXII. kongresszussal kapcsolatos eszmecserékről készült korábbi jelentések: uo. Jelentés, 1961. október 6. 381.; uo. Jelentés, 1961. október 27. 365–366.

¹⁰⁷ Uo. Jelentés, 1961. március 25. 289.

¹⁰⁸ ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1962. augusztus 16. 47–48.

¹⁰⁹ Uo. Jelentés, 1962. szeptember 12. 72–76.

¹¹⁰ Uo. Jelentés, 1963. július 13. 194–196. Vö. Jemnitz, 1999: 400–401.

¹¹¹ Uo. Jelentés, 1963. szeptember 25. 234–235.

¹¹² Varsányi, 2011.

¹¹³ Veres Gábor, Dersi [Derzsi] Gyula, Bácskai Sándor, Lénárt Imre, Macskási Pál, továbbá az „öreg”, megrögzött szociáldemokraták közül Révész és Zentai. Lásd ÁBTL 3.1.2. M-29405. Jelentés, 1960. április 28. 153–155.

¹¹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-29405/1. Jelentés, 1963. szeptember 25. 230.

¹¹⁵ Például: ÁBTL 3.1.5. O-14823/1. Munkaterv, 1970. december 16. 234.; Szőnyei, 2012/I: 1073.; II: 175.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.2.2. Hálózati nyilvántartások

6-os karton „Boros Jenő”

6-os karton „Szepesi János” [Szepesi Sándor]

3.1.2. Munka dossziék (M-dossziék)

M-29405 Boros Jenő

M-29405/1. Boros Jenő

M-29409 Szepesi Sándor

M-29409/1. Szepesi Sándor

3.1.5. Operatív dossziék (O-dossziék)

O-148223/1. Jobboldali szociáldemokraták

3.2.4. Kutató dosszié (K-dossziék)

K-439 ifj. Király Géza ügye

1956-os Intézet, Oral History Arcivum (OHA)

Révész András-interjú 5. Készítette Hegedűs B. András és Kovács András, 1986.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

867. f. Visszaemlékezések

1/ k-9. Kertész Miklós visszaemlékezése, é. n.

1/k-298. Kertész Miklós visszaemlékezése, 1966. augusztus 15.

Nyomtatásban megjelent források

Strassenreiter, 2012

Strassenreiter Erzsébet: *Kéthly Anna válogatott levelei (1921–1976)*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Sajtó

Strassenreiter, 1991

Strassenreiter Erzsébet: A szociáldemokrata emigráció 1945 utáni tevékenysége. *Múltunk*, 1. sz.

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1989

Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. 1. kötet. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Böszörményi, 1990

Böszörményi Géza: *Recsk 1950–1953*. Budapest, Interart Rt.

Habuda (szerk.), 1985

Habuda Miklós: *A SZIT. A Szakszervezeti Ifjúmunkás- és Tanoncmozgalom 1945–1950*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Jemnitz, 1999

Jemnitz János: Justus Pál. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Kádár, 1999

Kádár Zsuzsanna: Bölesföldi Andor. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Kádár, 2013

Kádár Zsuzsanna: Kéthly Anna (1889–1976). In *Rendszerváltozások kortársai és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. Főszerkesztő: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

Nagy, 1984

Nagy Kázmér: *Elvesztett alkotmány. A magyar politikai emigráció 1945–1975*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Strassenreiter, 1999a

Strassenreiter Erzsébet: Kéthly Anna. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Strassenreiter, 1999b

Strassenreiter Erzsébet: Kertész Miklós. In *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Főszerkesztő: Varga Lajos. Budapest, Napvilág Kiadó.

Szőnyei, 2012

Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*. 1–2. kötet. Budapest, Noran Könyvesház Kft.

Varsányi, 2011

Varsányi Erika: A szociáldemokraták az igazságszolgáltatás útvesztőiben (1950–1962). Kálmán József emlékezete. *Betekintő*, 4. sz. http://www.betekinto.hu/2011_4_varsanyi (utolsó letöltés ideje: 2013. július 3.).